

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor Penitenciární péče
(kombinace):

**SPECIALIZOVANÁ ODDĚLENÍ VÝKONU
TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY**

**SPECIAL DEPARTMENTS OF THE
EXECUTION OF THE IMPRISONMENT
PENALTY**

Bakalářská práce: 08-FP-KSS-4005

Autor:

Jarmila ČMUGROVÁ

Podpis:

.....

Adresa:

Dubnice 100

471 26 Dubnice

Vedoucí práce: Mgr.Andrea Brožová Doubková

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
66	13	0	13	30	3 + CD

V Liberci dne: 15.4.2009

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne: 15.04.2009

Jarmila Čmugrová

Poděkování:

Děkuji paní Mgr. Andree Brožové Doubkové za vedení práce, paní Bc. Marii Hájkové za odborné rady a konzultace, které mi byly velkou inspirací. Poděkování také patří celé mé rodině, s jejíž podporou jsem mohla počítat po celou dobu studia.

Název bakalářské práce: Specializovaná oddělení výkonu trestu odnětí svobody

Název bakalářské práce: Special departments of the execution of the imprisonment penalty

Jméno a příjmení autora: Jarmila Čmugrová

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2008/2009

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Andrea Brožová Doubková

Resumé

Bakalářská práce se zabývala problematikou specializovaných oddělení výkonu trestu odnětí svobody v České republice. Především zhodnotila jejich význam v reedukaci a resocializaci odsouzených, kteří jsou na těchto odděleních umístěni. V této práci byla popsána jednotlivá specializovaná oddělení výkonu trestu odnětí svobody a vysvětleny poruchy, kterými trpí odsouzení umístění na těchto odděleních.

Práce vycházela ze současného legislativního stavu v České republice, která se zavázala dodržovat Evropská vězeňská pravidla.

Cílem práce bylo popsat význam specializovaných oddělení a potvrdit opodstatněnost jejich zřizování. Práce byla složena částí teoretické, která obsahovala vysvětlení základních pojmů a seznamovala čtenáře s problematikou vězeňství. V praktické části pak byly pomocí nestandardizovaného dotazníku zjišťovány postoje odsouzených, umístěných na Specializovaném oddělení pro mentálně retardované odsouzené ve Věznici Stráž pod Ralskem, k programu zacházení na tomto oddělení. Dále byly v této části popsány cíle specializovaného oddělení a metody, kterými jsou cíle naplňovány.

Za největší přínos práce vzhledem k řešené problematice bylo možné považovat zjištění, že specializované oddělení ve Věznici Stráž pod Ralskem plní své cíle a tím naplňuje svůj význam. Dalším pozitivním výsledkem bylo zjištění, že nadpoloviční většina odsouzených ze specializovaného oddělení považuje svůj pobyt na tomto oddělení za prospěšný.

Klíčová slova:

Mentální retardace, porucha osobnosti, porucha chování, psychotropní látky, poruchy duševní, program zacházení, reedukace, resocializace.

Summary

This Bachelor thesis deals with problems of Special departments of the execution of the imprisonment penalty in Czech republic. Primarily their sense in reeducation and social rehabilitation of the convinced people has been evaluated. In the thesis these special departments have been described including the explanation of sentenced people's disorders.

The thesis results from the current legislation state in Czech republic, which has made a commitment to respect The European Prison Rules.

The object was to describe the meaning of these specialized departments and confirm a justifiability of their establishment. The thesis consists of the theoretical part containing the explanation of essential terms and problems connected with a prison service. In the practical part the non-standardized questionnaires were used to inquire attitudes of mentally disturbed sentenced people to the treatment plan applied in the special department of the execution of the imprisonment in Stráž pod Ralskem. In this part the aims and methods of the specialized department were described as well.

The importance and efficiency of the special department in Stráž pod Ralskem has been confirmed in the thesis. This can be regarded as the main benefit together with the fact the majority of the sentenced people considers their stay in this department suitable.

Keywords:

mental retard, disorder of personality, psychotropic substances, mental disorders, manipulation program, reeducation, resocialization

Titel der Bakkalaureusarbeit: Spezialabteilungen für Strafvollzug der Freiheitsstrafe

Titel der Bakkalaureusarbeit: Special Departments of the Execution of the Imprisonment Penalty

Vor- und Familienname der Autorin: Jarmila Čmugrová

Akademisches Jahr der Ablieferung der Bakkalaureusarbeit: 2008/2009

Betreuende Hochschullehrerin der Bakkalaureusarbeit: Mgr. Andrea Brožová
Doubková

Resumé

Die Bakkalaureusarbeit befasste sich mit der Problematik von Spezialabteilungen für Strafvollzug der Freiheitsstrafe in der Tschechischen Republik. Sie bewertete vor allem ihre Bedeutung in der Umerziehung und Wiedersozialisierung der Verurteilten, die in diesen Abteilungen untergebracht sind. In dieser Arbeit wurden einzelne Spezialabteilungen für Strafvollzug der Freiheitsstrafe beschrieben und Störungen erklärt, an denen die in diesen Abteilungen untergebrachten Verurteilten leiden.

Die Arbeit ging vom gegenwärtigen legislativen Zustand in der Tschechischen Republik aus, die sich verpflichtete Europäische Gefängnisregeln einzuhalten.

Ziel der Arbeit wurde Beschreibung der Bedeutung von Spezialabteilungen und Bestätigung der Begründung ihrer Errichtung. Die Arbeit bestand aus dem theoretischen Teil, der die Erklärung von Grundbegriffen enthielt und Leser mit der Problematik von Gefängniswesen bekannt machte. Im praktischen Teil wurden dann Stellungnahmen der Verurteilten, die in der Spezialabteilung für geistig retardierte Verurteilten im Gefängnis Stráž pod Ralskem untergebracht wurden, mit Hilfe vom nicht standardisierten Fragebogen festgestellt, zum Behandlungsprogramm in dieser Abteilung. Als Nächstes wurden Ziele der Spezialabteilung und Methoden, mit denen die Ziele verwirklicht wurden, in diesem Teil beschrieben.

Für den größten Beitrag der Arbeit konnte man im Bezug auf die gelösten Problematik die Feststellung halten, dass die Spezialabteilung im Gefängnis Stráž pod Ralskem seine Ziele und dadurch seine Bedeutung erfüllt. Das nächste positive Ergebnis war die Feststellung, dass über die Hälfte der Verurteilten aus der Spezialabteilung ihren Aufenthalt in dieser Abteilung für nutzbar halten.

Schlüsselwörter:

Mentale Retardation, Persönlichkeitsstörung, Verhaltensstörung, psychotrope Stoffe, geistige Störungen, Behandlungsprogramm, Umerziehung, Wiedersozialisierung

OBSAH:

1 ÚVOD.....	10
2 TEORETICKÁ ČÁST	12
2. 1 Organizace a řízení Vězeňské služby České republiky	12
2. 1. 1 Základní struktura Vězeňské služby České republiky	12
2. 1. 2 Organizační jednotky Vězeňské služby České republiky	13
2. 1. 3 Úkoly Vězeňské služby ČR ve vztahu k odsouzeným a obviněným.....	13
2. 1. 4 Typy věznic – vnější diferenciacce.....	14
2. 1. 5 Hlavní zásady výkonu trestu odnětí svobody	14
2. 1. 6 Umisťování odsouzených	14
2. 2 Evropská vězeňská pravidla (EVP)	15
2. 2. 1 Styk s vnějším světem.....	16
2. 2. 2 Vězeňský režim.....	16
2. 2. 3 Cvičení a rekreační činnost.....	16
2. 2. 4 Vzdělávání	16
2. 3 Penologie a penitenciární pedagogika	17
2. 3. 1 Etopedie	18
2. 3. 2 Psychopedie	18
2. 4 Psychologické a sociální aspekty výkonu trestu odnětí svobody	19
2. 4. 1 Prizonizace.....	20
2. 4. 2 Resocializace.....	20
2. 4. 3 Reedukace	20
2. 4. 4 Programy zacházení.....	21
2. 4. 5 Prostředky programů zacházení.....	22
2. 4. 6 Kázeňské odměny	22
2. 4. 7 Kázeňské tresty	23
2. 5 Specializovaná oddělení výkonu trestu odnětí svobody	24
2. 5. 1 Typy specializovaných oddělení výkonu trestu odnětí svobody	25
2. 5. 2 Zařazování odsouzených do specializovaných oddělení	26
2. 5. 3 Vyřazování odsouzených ze specializovaných oddělení	26
2. 5. 4 Formy zacházení s mentálně postiženými odsouzenými	27
2. 5. 6 Specializované oddělení pro mentálně retardované odsouzené ve Věznici Stráž pod Ralskem	29

2. 6 Mentální retardace	31
2. 6. 1 Příčiny vzniku mentální retardace	31
2. 6. 2 Stupně mentální retardace.....	32
2. 6. 3 Lehká mentální retardace	33
2. 6. 4 Slaboduchost	34
2. 6. 5 Sociální zanedbanost.....	34
2. 7 Poruchy osobnosti a chování	34
2. 7. 1 Poruchy osobnosti.....	34
2. 7. 2 Poruchy chování.....	35
2. 8 Duševní poruchy a poruchy chování vyvolané účinkem psychoaktivních látek ...	37
2. 8. 1 Opiáty.....	37
2. 8. 2 Konopí (Cannabis).....	38
2. 8. 3 Tlumivé látky	38
2. 8. 4 Stimulační látky	39
2. 8. 5 Halucinogeny	39
2. 8. 6 Těkavé látky.....	39
3 PRAKTICKÁ ČÁST.....	41
3. 1 Cíl sociálního šetření.....	41
3. 2 Průběh šetření a charakteristika vyšetřovaného souboru	42
3. 3 Použité metody.....	42
3. 4 Výsledky šetření.....	44
3. 4. 1 Vyhodnocení otázek týkajících se charakteristiky dané skupiny odsouzených	44
3. 4. 2 Vyhodnocení otázek týkajících se pobytu na specializovaném oddělení	48
3. 4. 3 Vyhodnocení otázek týkajících se pracovního zařazení	56
3. 5 Cíle specializovaného oddělení a vyhodnocení jejich plnění	58
4 ZÁVĚR.....	61
5 NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ	63
6 SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ.....	64
7 SEZNAM PŘÍLOH.....	66

1 ÚVOD

V bakalářské práci se autorka zabývá tématem specializovaných oddělení výkonu trestu odnětí svobody. Práce nabízí vhled do problematiky českého vězeňství a také popisuje úkoly Vězeňské služby České republiky, která se řídí Evropskými vězeňskými pravidly. V teoretické části se autorka věnuje zásadám výkonu trestu odnětí svobody a s tím spojených programů zacházení, které jsou hlavním nástrojem v reedukaci a resocializaci odsouzených. Smyslem těchto programů je stanovení takových postupů, ve kterých jsou zohledňovány potřeby jedince s přihlédnutím k míře rizika.

Další oblast teoretické části práce seznamuje čtenáře s jednotlivými specializovanými odděleními výkonu trestu odnětí svobody, která jsou v České republice zřízena. Podrobněji zde autorka popisuje Specializované oddělení pro odsouzené s mentální retardací ve Věznici Stráž pod Ralskem. Na tomto oddělení bylo provedeno šetření, s jehož výsledky se čtenář seznámí v praktické části práce.

Teoretická část práce pokračuje popisem poruch, které bývají diagnostikovány odsouzeným na specializovaných odděleních. Pozornost je zde zaměřena i na jednotlivé psychoaktivní látky, především pak na jejich negativní dopady, které mají na uživatele.

Jaké výchovné metody volit u jednotlivých specifických skupin odsouzených? Na tuto otázku hledala autorka odpověď v odborné literatuře, která se zabývá etopedií a psychopedií.

V praktické části této práce bylo vyhodnoceno dotazníkové šetření, které proběhlo u 35 odsouzených zařazených na Specializovaném oddělení pro odsouzené s mentální retardací ve Věznici Stráž pod Ralskem. Odsouzení zde odpovídali na 13 otázek, které byly kladeny velmi jednoduchou formou. Cílem tohoto šetření bylo získat obecný popis tohoto vzorku odsouzených (věk, vzdělání), a dále pak zjistit jejich postoj k programům zacházení.

V závěru práce byly porovnávány cíle specializovaného oddělení s metodami, kterými jsou tyto cíle naplňovány. Autorka zde popsala jednak prostředí tohoto specializovaného oddělení, a také terapeutické komunitní setkávání, které pomáhá jak při řešení problémů mezi odsouzenými, tak i nácviku jejich komunikace.

Hlavním cílem praktické části bylo ověřit pomocí zvolených metod následující hypotézy.

Více jak 55 % odsouzených ze specializovaného oddělení považuje pobyt na tomto oddělení za prospěšný.

Více jak 60 % odsouzených umístěných na specializovaném oddělení upřednostňuje zájmové aktivity před vzdělávacími a speciálně výchovnými.

Více jak 60 % odsouzených ze specializovaného oddělení preferují kratší dobu trvání (maximálně do 30 minut) u vzdělávacích a speciálně výchovných aktivit.

Více jak 60 % odsouzených ze specializovaného oddělení pro mentálně retardované odsouzené nemá zájem o práci ve věznici.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2. 1 Organizace a řízení Vězeňské služby České republiky

Výkon trestu odnětí svobody zajišťuje Vězeňská služba České republiky. Tato kapitola seznamuje čtenáře s problematikou českého vězeňského systému, se základním rozčleněním, řízením, organizací a právními předpisy upravující činnost Vězeňské služby České republiky.

2. 1. 1 Základní struktura Vězeňské služby České republiky

Vězeňská služba České republiky je zřízena zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Zřizovatelem a zároveň nadřízeným orgánem státní správy je Ministerstvo spravedlnosti ČR.

Vězeňská služba České republiky zajišťuje výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody, zajišťuje bezpečnost a pořádek v místech výkonu soudnictví a správě soudů, státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti.

Vězeňská služba České republiky je členěna na vězeňskou stráž, justiční stráž a správní službu. Nařízením generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 11/2006, o vězeňské a justiční stráží, je uniformovaná část oddělení výkonu trestu (dozorčí služba) řazena pod správní službu, čímž všechny složky Vězeňské služby České republiky mají postavení ozbrojeného sboru.

Vězeňská stráž má za úkol střežení, předvádění a eskorty osob ve výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody. Střežení věznic, vazebních věznic a věznic pro místní výkon trestu a při této činnosti a v místech své působnosti zajišťuje stanovený klid a pořádek.

Justiční stráž má za úkol zajišťovat bezpečnost a pořádek v soudních budovách, budovách státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti, také i v místech výkonu činnosti těchto organizací.

Správní služba má za úkol rozhodovat ve správním řízení podle všeobecně platných právních předpisů a zabezpečovat výchovnou, ekonomickou, organizační, dozorčí a další odbornou činnost.

2. 1. 2 Organizační jednotky Vězeňské služby České republiky

Vězeňská služba České republiky je řízena prostřednictvím generálního ředitele ministrem spravedlnosti, ten má nad ním i personální pravomoc. Základní organizační jednotky zřizuje a ruší ministr spravedlnosti. V čele základních organizačních jednotek stojí ředitelé, které jmenuje nebo ustanovuje a odvolává generální ředitel.

Základními organizačními jednotkami VS ČR jsou:

- generální ředitelství
- vazební věznice
- věznice
- institut vzdělávání VS ČR
- zotavovny VS ČR

2. 1. 3 Úkoly Vězeňské služby ČR ve vztahu k odsouzeným a obviněným

Mimo již výše uvedených úkolů Vězeňská služba České republiky za pomoci programů zacházení, které budou podrobněji popsány v následujících kapitolách, cílevědomě a soustavně působí na odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody a na některé skupiny osob ve výkonu vazby. Cílem tohoto působení je, aby odsouzení vedli v budoucnu řádný život a bezproblémově se mohli zařadit do společnosti. Dále Vězeňská služba České republiky předchází a odhaluje trestnou činnost spáchanou ve výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby. Provádí výzkum v penologické oblasti a výsledky tohoto výzkumu aplikuje v praxi. Nedílnou součástí úkolů Vězeňské služby České republiky je i evidence osob ve výkonu vazby a trestu, dále pak provozuje hospodářskou činnost, jejímž účelem je zaměstnávání osob ve výkonu trestu a výkonu vazby.¹

¹ SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II.díl.* Liberec: 2007. s. 6-8

2. 1. 4 Typy věznic – vnější diferenciacce

„Věznice se člení podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti do čtyř základních typů, a to

- a) s dohledem,
- b) s dozorem,
- c) s ostrahou,
- d) se zvýšenou ostrahou.

Vedle základních typů věznic uvedených v odstavci 1 se zřizují zvláštní věznice pro mladistvé.

V rámci jedné věznice mohou být zřízena oddělení různých typů, pokud tím nebude ohrožen účel výkonu trestu.“²

2. 1. 5 Hlavní zásady výkonu trestu odnětí svobody

„Trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti.

S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.“

2. 1. 6 Umisťování odsouzených

Odděleně se umísťují odsouzení muži od odsouzených žen a dále zpravidla odsouzení:

- a) mladiství od dospělých,
- b) recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé,
- c) za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti,
- d) trvale pracovně nezařaditelní,
- e) s poruchami duševními a poruchami chování a

² http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411,
dne 15.2.2009

f) s uloženým ochranným léčením.“³

Dále se pak při umístování odsouzených přihlíží k Evropským vězeňským pravidlům, kde je uvedeno „... osoby trpící duševní chorobou a osoby, jejichž psychický stav se neslučuje s pobytem ve věznici, by měly být drženy v zařízení speciálně navrženém pro tyto účely. Pokud jsou i přesto takové osoby výjimečně drženy ve věznici, musí se na ně vztahovat zvláštní předpis, který bude brát v potaz jejich postavení a potřeby.“⁴

2. 2 Evropská vězeňská pravidla (EVP)

Evropská vězeňská pravidla jsou doporučujícím dokumentem Rady Evropy – Výboru ministrů vládám členských států, aby se ve své legislativě, politice a praxi řídily pravidly doporučení Rec (2006) 2 – schválena byla dne 11. ledna 2006 (Evropská vězeňská pravidla), toto doporučení nahrazuje doporučení z roku 1987 (č. R (87) 3).

V Evropských vězeňských pravidlech se především klade důraz na zachování důstojnosti člověka, na závazek vězeňských správ jednat lidsky a prospěšně, na význam role personálu a na účinné moderní pojetí řízení.

Dokument zdůrazňuje: „... že výkon trestu a zacházení s vězni vyžadují brát zřetel na požadavky bezpečnosti, zabezpečení a kázně, zároveň se zajištěním takových podmínek ve věznicích, které neporušují lidskou důstojnost a které uvězněným nabízejí smysluplné pracovní činnosti i programy zacházení, čímž je připraví na jejich opětovné začlenění do společnosti.“⁵

Autorka práce uvádí některé z bodů, které jsou doporučeními přímo se vztahujícími k tématu bakalářské práce

³ <http://zakony-online.cz/?s103&q103=all>, dne 10.3.2009

⁴ RADA EVROPY, VÝBOR MINISTRŮ. *Evropská vězeňská pravidla, příloha časopisu České vězeňství* č.1/2006. s. 6

⁵ RADA EVROPY, VÝBOR MINISTRŮ. *Evropská vězeňská pravidla, příloha časopisu České vězeňství* č.1/2006. s. 3

2. 2. 1 Styk s vnějším světem

- vězňům musí být dovoleno komunikovat co možná nejčastěji, písemně, telefonicky nebo jiným formami komunikace s jejich rodinami, jinými osobami a zástupci externích organizací a přijímat návštěvy těchto osob,
- vězeňská správa musí napomáhat vězňům při udržování dostatečných kontaktů
- vězeňská správa musí napomáhat vězňům při udržování dostatečných kontaktů s vnějším světem a k tomuto účelu jim poskytnout příslušnou sociální podporu,
- vězni musí mít možnost získávat pravidelné informace o veřejných záležitostech předplacením a četbou novin, časopisů nebo jiných publikací, poslechem rozhlasu nebo sledováním televizních přenosů.

2. 2. 2 Vězeňský režim

- režim uplatňovaný u všech vězňů musí nabízet vyvážený program činností,
- tento režim musí umožňovat, aby všichni vězni trávili tolik hodin mimo své cely denně, kolik je zapotřebí pro dostatečné zajištění lidské a společenské interakce,
- je nutno věnovat zvláštní pozornost potřebám vězňů, kteří byli vystaveni tělesnému, psychickému nebo sexuálnímu zneužití,
- tento režim musí také zajišťovat sociální potřeby vězňů.

2. 2. 3 Cvičení a rekreační činnost

- pokud to počasí dovoluje, musí mít všichni vězni možnost vykonávat nejméně jednu hodinovou procházku denně nebo cvičit na volném prostranství,
- musí být zajištěny možnosti pro rekreační činnost, ke kterým patří sport, hry, kulturní vyžití, koníčky a jiné volnočasové aktivity, a pokud je to možné, bude vězňům dovoleno, aby je sami organizovali.

2. 2. 4 Vzdělávání

- každý vězeňský ústav musí dát vězňům k dispozici knihovnu, která bude dostatečně vybavena širokým spektrem rekreačních i vzdělávacích zdrojů, knih a jiných médií,
- všude, kde je to možné, je třeba zajišťovat činnost vězeňské knihovny ve spolupráci s veřejnými knihovnami,

- je nutno prioritně připravit programy pro vězně, kteří jsou negramotní nebo neumějí počítat a pro vězně, kteří nemají základní nebo odborné vzdělání,
- zvláštní pozornost je nutno věnovat vzdělávání mladých vězňů a vězňů se speciálními potřebami.⁶

České vězeňství se k těmto standardům formálně přihlašuje, navazuje tak na vlastní zkušenosti a pokračuje v realizaci české penitenciární praxe.

2. 3 Penologie a penitenciární pedagogika

V souvislosti s trestáním je nutné objasnit pojem *penologie*, který Černíková vysvětluje následovně: „Penologie je nauka o trestu a trestání a jejich účincích. Zkoumá efektivnost všech druhů trestů, ale obzvlášť výkon trestu odnětí svobody, studuje vývoj penologických myšlenek, penologických koncepcí, zkoumá sociálně psychologické procesy, jevy, vztahy a zákonitosti, které vznikají v důsledku aplikování trestu, zkoumá fyzickou a psychickou realitu pachatele (jeho zdravotní stav, nemoci, úrazy, ... jeho sociální zázemí, věk, dosažené vzdělání, ...), zkoumá, ověřuje a koncipuje přístupy výchovného zacházení s odsouzenými, aby bylo dosaženo co nejefektivněji účelu trestu, zkoumá systém institucí a jejich funkcí při realizaci zákonného postihu, zkoumá, hledá i jiné sankce, které by účinně ovlivňovaly chování pachatelů trestných činů: ochranná opatření, alternativní tresty.“⁷

Penitenciární pedagogika vychází z etopedie, avšak aplikuje celou řadu poznatků z dalších speciálně pedagogických disciplín. Penitenciární pedagogika se zabývá metodami, způsoby, formami a zvláštnostmi výchovného a vzdělávacího působení na odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody.⁸

⁶ RADA EVROPY, VÝBOR MINISTRŮ. *Evropská vězeňská pravidla, příloha časopisu České vězeňství*. č.1/2006. s. 10 - 11

⁷ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. *Sociální ochrana terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: 2008, s. 10 -11

⁸ SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie* I.díl. Liberec: 2007, s. 40

2. 3. 1 Etopedie

„Od dob nejstarší lidské existence až po vývoj moderní společnosti existovaly, a stále existují, odchylky v chování a jednání lidí, které byly odsuzovány, trestány, odmítány, vyjádřeno neutrálním výrazem „netolerovány“!“⁹

Etopedii lze charakterizovat jako jeden z šesti vědních oborů speciální pedagogiky, zabývající se výchovou, vzděláváním a resocializací sociálně narušených jedinců a osob pocházejících z rizikových skupin. Tato disciplína se dále zabývá příčinami vzniku poruch chování, jejich klasifikací, systémem etopedických zařízení a vhodným speciálně pedagogickým přístupem.¹⁰

Jak uvádí Stankowski, etopedové nyní používají čtyři základní skupiny metod, které však mají velmi rozdílné techniky působení. Jednotlivé metody jsou postaveny na psychoterapeutických předpokladech.

- Předkládání vzorů - napodobování, nebo modelování s cílem identifikace se vzorem
- Provokace - situační nátlak – učení se nazíráním
- Trénink - formování dynamických stereotypů na způsob instrumentálního a emocionálního tréninku
- Přiřazování významu - emocionální náboj, manipulování s informacemi s cílem zvnitřnění – vstřebáním do psychiky osobnosti

Výše uvedené způsoby mají na zřeteli dosahování těchto cílů:

- Kreativních – utváření mínění, zálib
- Optimalizujících – zvětšit, posílit a rozšířit citovou angažovanost
- Minimalizujících – oslabit agresi, úroveň strachu
- Korekčních – přetvořit, změnit postoj¹¹

2. 3. 2 Psychopedie

Psychopedie je v užším pojetí charakterizována jako speciálně pedagogická disciplína, která se věnuje edukaci osob s mentálním či jiným postižením a zkoumá výchovné a vzdělávací vlivy na tyto osoby. V širším pojetí je pak psychopedie pojímána jako

⁹ VITÁSKOVÁ, K. *Etopedie - vybrané okruhy etopedické problematiky*. Ostrava:2005, s. 13

¹⁰ PEŠATOVÁ, I. *Vybrané kapitoly z etopédie 1. díl*. Liberec: 2003, s. 7

¹¹ STANKOWSKI, A. *Etopedie Úvod do resocializační pedagogiky*. Ostrava: 2003, s. 40

interdisciplinární obor, který se zabývá prevencí, prognostikou mentální retardace, popřípadě jiných duševních poruch, zvláště se zřetelem na edukaci, reedukaci, diagnostiku, terapeuticko-formativní intervenci, kompenzaci, rehabilitaci, inkluzi, a socializaci či resocializaci klienta s mentálním či jiným duševním postižením.¹²

Psychopedie si klade za cíl dosažení maximálního možného rozvoje osobnosti jedince s mentálním postižením a to při respektování zvláštnosti jeho postižení a jedinečnosti každé osobnosti. Snahou je integrace jedinců s mentálním postižením do majoritní společnosti.

V oblasti výchovy, vzdělávání a vyučování se psychopedie dále specifikuje

- Podle stupně postižení
- Podle kombinace postižení s mentální retardací
- Podle věku
- Podle speciální vzdělávací instituce¹³

2. 4 Psychologické a sociální aspekty výkonu trestu odnětí svobody

„Podle právních norem je trest projevem odmítnutí určitého chování, ale fakticky se svými psychosociálními důsledky projevuje jako zavržení člověka, který se takto choval, a je proto vyloučen ze společnosti. Takový jedinec získává roli odsouzeného, která představuje závažné sociální stigma, je umístěn do příslušné věznice a zbaven svobody. (Nálepka trestaného mu zůstává i tehdy, když si svůj trest odpyká a vrací se zpět do společnosti.) V souvislosti s pobytem ve vězení takový člověk ztrácí:

- zaměstnání, a tím i svou profesní roli
- partnerskou roli, resp. roli člena rodiny – často se mu rozpadá manželství, resp. ho odmítne rodina, ztrácí i další sociální vazby, to znamená, že nemá potřebné zázemí, obvykle ani bydliště,
- své vědomosti, dovednosti a návyky, které jsou pro život na svobodě užitečné, a získává nové zkušenosti, jež nemusí být vždycky jen pozitivní“¹⁴

¹² VALENTA, M. Miller, O. a kol. *Psychopedie*. Praha: 2007, s. 4

¹³ BARTOŇOVÁ, M. BAZALOVÁ, B. PIPEKOVÁ, J. *Psychopedie*. Brno: 2007, s. 10

2. 4. 1 Prizonizace

Souhrnný název pro označení všech negativních jevů, které působí během výkonu trestu na odsouzené je výraz *prizonizace*. Jedná se o postupné přizpůsobování vězeňské subkultuře, které má dvě složky. První z nich je **institucionalizace**, tento výraz označuje adaptaci odsouzeného na organizovaný život ve věznici, odsouzený ztrácí schopnost samostatně se rozhodovat a to mu pak činí značné problémy po propuštění. Druhým negativním jevem je **ideologizace**, která značí přijímání a přejímání soustavy hodnot, norem chování, postojů a názorů skupin odsouzených.¹⁵

Celé týmy odborných zaměstnanců svádí nerovný boj s těmito negativními jevy, které doprovází věznění. Pomocí programů zacházení a jednotlivých aktivit se snaží odsouzeného motivovat k pozitivním změnám v jeho životě tak, aby se již nevracel k páchání trestné činnosti. Na straně druhé na odsouzeného působí spoluvězni.

Odborní zaměstnanci se snaží během výkonu trestu dosáhnout pomocí vhodně zvolených programů zacházení u odsouzených reedukace a resocializace.

2. 4. 2 Resocializace

Jedná se o proces zbavování se původních vzorců chování a přejímání nových. Resocializaci lze popsat jako velmi složitý proces nápravy a převýchovy, ale i změny vadné socializace.¹⁶

O resocializaci hovoří Suchý jako o nezadatelném právu každého vězně bez ohledu na délku jeho trestu. Resocializaci vnímá jako prvořadý úkol výkonu trestu spolu s ochranou společnosti před pachateli trestných činů. Zároveň upozorňuje na zacházení s odsouzenými, které musí být zaměřeno na způsob jejich života po propuštění.¹⁷

2. 4. 3 Reedukace

Pojem *reedukace* vysvětluje Mařádek jako převýchovu a v penitenciárním prostředí jde o výchovu špatně vychovaného jedince. Hovoří o snaze za pomoci pedagogických metod, prostředků a forem na jedné straně rozvinout nerozvinuté osobnostní vlastnosti a na straně druhé tyto vlastnosti pozměnit pro společnost žádoucím způsobem.

¹⁴ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: 2004, s. 817

¹⁵ MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: 2005, s. 74 -75

¹⁶ MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: 2005, s. 95

¹⁷ SUCHÝ, O. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon*. Praha: 1991, s. 41 - 42

2. 4. 4 Programy zacházení

Poznání osobnosti je velmi důležitým předpokladem již při stanovení druhu trestu a jeho délky, neméně důležité je pak pro diferencovaný výkon trestu a jeho individualizaci. Pouze na základě psychodiagnostiky lze určit a realizovat individuálně orientované výchovné programy v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Dalším kritériem pro stanovení vhodného programu je i délka uloženého trestu a charakter trestné činnosti.¹⁸

Každý nově přichozí odsouzený absolvuje již na nástupním oddělení pohovor se speciálním pedagogem, psychologem, sociální pracovnící, vychovatelem a lékařem. Na základě informací od těchto odborných zaměstnanců zpracuje pedagog ve spolupráci s odsouzeným program zacházení, který odsouzený stvrdí svým podpisem a který schválí ředitel věznice. Obsah tohoto programu zacházení má napomáhat při dosažení účelu výkonu trestu. Odsouzený si vybírá jednotlivé aktivity z Katalogu aktivit (najdeme v příloze), který je pravidelně aktualizován. Pokud si odsouzený sám nezvolí žádný program, účastní se minimálního programu zacházení, který stanoví vnitřní řád věznice, tento program je zaměřen především na pracovní aktivity.

Hlavním cílem programu zacházení je příprava odsouzených na život po propuštění a jejich bezproblémové začlenění se do společnosti.

„Programy zacházení vycházejí z celkového chování se mohou stát žádoucí motivací psychologickou i sociologickou, která ovlivňuje jejich pozitivní přizpůsobivost v rámci vězeňského prostředí. Tyto programy by neměly být zaměřeny pouze na změny chování odsouzeného (to většinou nelze dost dobře odhadnout a definovat), mohou však být počátkem pozitivnější komunikace mezi odsouzenými a vězeňským personálem.“¹⁹

Při sestavení programu zacházení se přihlíží především k osobnosti odsouzeného, jeho věku, délce trestu, trestné činnosti, závislostem, popřípadě jiným okolnostem tak, aby se pomocí tohoto programu dosáhlo u odsouzeného pozitivních změn.

„Základní podmínkou účinného zacházení s odsouzenými je kvalitní pečlivá příprava této činnosti. Nejprve je nutno zmapovat výchozí terén, tj. bio-psycho-socio-duchovní stav,

¹⁸ SUCHÝ, O. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon*. Praha: 1991, s. 31

¹⁹ PAUKERTOVÁ, J., SOCHŮREK, J. *Penitenciární psychologie*. Stráž p. Ralskem: 2002, s. 38

v němž se každý jednotlivý odsouzený nachází v době svého nástupu do výkonu trestu odnětí svobody.²⁰

Pravidelné vyhodnocování plnění programu zacházení je dalším motivačním prostředkem, jak přivést odsouzené k aktivnímu způsobu trávení času během výkonu trestu.

2. 4. 5 Prostředky programů zacházení

- pracovní aktivity
- vzdělávací aktivity
- speciálně výchovné aktivity
- zájmové aktivity
- aktivity zaměřené na utváření vnějších vztahů
- extramurální aktivity (přerušování výkonu trestu, volné vycházky)

Další motivací jsou pro odsouzené kázeňské odměny. Jak kázeňské odměny, tak i kázeňské tresty, jsou prostředky, jak odsouzené namotivovat k plnění stanoveného programu zacházení.

2. 4. 6 Kázeňské odměny

V průběhu výkonu trestu odnětí svobody mohou být odsouzenému za vzorné chování, poctivý poměr k práci a nebo za příkladný čin uděleny následující kázeňské odměny.

Vychovatel má právo udělit následující kázeňské odměny:

- pochvala
- mimořádné zvýšení doby návštěv během jednoho kalendářního měsíce až na 5 hodin
- povolení jednorázového nákupu potravin a věcí osobní potřeby odsouzenému, který jinak tyto nákupy nemůže provádět
- zvýšení kapesného nejvýše o jednu třetinu na období jednoho měsíce
- rozšíření osobního volna na sportovní, kulturní nebo jiné zájmové aktivity až na dobu jednoho měsíce

Speciální pedagog má právo udělit následující kázeňské odměny

- zvýšení kapesného nejvýše o jednu třetinu na dobu dvou měsíců

²⁰ HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: 2005, s.122

- uložit věcnou nebo peněžitou odměnu až do výše 300,- Kč

Vedoucí oddělení výkonu trestu má právo udělovat tyto odměny

- zvýšit kapesného nejvýše o jednu třetinu na období tří kalendářních měsíců
- uložit věcnou nebo peněžitou odměnu až do výše 600,- Kč

Ředitel věznice má právo udělovat odměny podle Zákona o výkonu trestu odnětí svobody v plném rozsahu.

Má-li zaměstnanec za to, že by odsouzenému měla být uložena vyšší odměna, než jakou má právo udělit, postoupí věc zaměstnanci, který je oprávněn takovou odměnu udělit.²¹

2. 4. 7 Kázeňské tresty

V průběhu výkonu trestu může být odsouzenému udělen kázeňský trest a to za zaviněné porušení stanoveného pořádku a kázně. Jedná se o tyto kázeňské tresty:

Vychovatel má právo udělit následující kázeňské tresty:

- důtku
- snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu jednoho kalendářního měsíce
- propadnutí věci
- umístění do uzavřeného oddělení až na sedm dní s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení
- odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny

Speciální pedagog má právo ukládat vedle výše uvedených kázeňských trestů tyto tresty:

- snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu dvou kalendářních měsíců
- zákaz přijetí jednoho balíku v kalendářním roce
- pokutu až do výše 300,- Kč
- umístění do uzavřeného oddělení až na 14 dní s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení
- celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na 7 dnů

Vedoucí oddělení má právo uložit všechny výše uvedené tresty a tyto:

- pokutu až do výše 600,- Kč
- snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu tří kalendářních měsíců

²¹ Vnitřní řád Věznice Stráž pod Ralskem ze dne 6.2.2009, s. 19

- umístění do uzavřeného oddělení až na 28 dní s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení
- celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na 20 dní
- umístění do samovazby až na 7 dní
- odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny

Ředitel věznice má právo ukládat kázeňské tresty podle Zákona o výkonu trestu odnětí svobody v plném rozsahu.

Pokud by měl být odsouzenému uložen přísnější kázeňský trest, než který má právo zaměstnanec uložit, postoupí věc tomu zaměstnanci, který je oprávněn takový trest uložit.²²

Pokud je odsouzenému uložen kázeňský trest, má možnost jeho zahlazení za předpokladu, že obdrží kázeňskou odměnu.

„Pojem zacházení obsahuje souhrn aktivit směřovaných k pachateli trestných činů, které provádí specializovaný pracovník (vězeňský, sociálních služeb, výchovný): jedná s pachateli trestných činů, řeší a pomáhá řešit jejich problémy, vede odsouzené (k práci, ke vzdělání, k samostatnosti, ...), pečuje (o jejich zdraví, pozitivní rozvoj), působí, ovlivňuje jejich chování, názory, vývoj – směřování k prosociální orientaci. Souhrn uvedených činností je realizován s ohledem na dynamiku a úroveň sociálních interakcí v konkrétním prostředí, z hlediska individuálních potřeb odsouzeného. Cílem je, aby obsah zacházení vedl k uschopnění odsouzeného k sociálně vyzrálejšímu – odpovědnějšímu chování odsouzeného. Je to proces, ve kterém se odsouzený stává samostatnějším, rozhodujícím subjektem, s přiměřenou odpovědností za důsledky svých rozhodnutí a jednání.“²³

2. 5 Specializovaná oddělení výkonu trestu odnětí svobody

Nařízením generální ředitelky Vězeňské služby České republiky číslo 43 z roku 2004 byla stanovena pravidla pro zřizování a činnost oddělení specializovaného pro výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a poruchami chování, nebo s poruchami osobnosti a chování způsobenými užíváním psychotropních látek a odsouzených s mentální retardací.

²² Vnitřní řád Věznice Stráž pod Ralskem ze dne 6.2.2009, s. 19-20

²³ ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana*. Praha: 2008, s. 143

V tomto nařízení je stanoveno, že o zřízení, nebo zrušení těchto oddělení rozhoduje generální ředitelka Vězeňské služby, dále zde jsou pokyny pro zařazování a vyřazování odsouzených do těchto oddělení.

2. 5. 1 Typy specializovaných oddělení výkonu trestu odnětí svobody

K 28. lednu 2009 bylo v českých věznicích celkem 43 specializovaných oddělení.

Jedná se o tyto typy specializovaných oddělení:

- oddělení specializované pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním psychotropních látek
- oddělení specializované pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací
- oddělení specializované pro výkon trestu odsouzených s poruchou duševní a poruchou chování
- oddělení specializované pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického v ústavní formě
- oddělení specializované pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického, protialkoholního a léčení pro patologické hráčství v ústavní formě
- oddělení specializované pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického, protialkoholního a léčení pro patologické hráčství v ústavní formě u odsouzených žen
- oddělení specializované pro výkon ochranného léčení sexuologického v ústavní formě
- oddělení specializované pro výkon trestu odsouzených trvale pracovně nezařaditelných²⁴

Z uvedeného výčtu specializovaných oddělení vyplývá, že jsou zde umisťováni převážně odsouzení, kteří trpí nějakou duševní poruchou. Přesto jsou to lidé, kteří byli uznáni trestně odpovědnými a jsou schopni vykonávat trest odnětí svobody.

Jak uvádí Šíma a Suk, pachatelem trestného činu může být pouze fyzická osoba, která je v době činu příčetná a starší 15 let. Příčetnost je zde chápána jako způsobilost být po stránce duševních schopností pachatelem trestného činu. Způsobilost je dána schopnostmi rozpoznávacími a schopnostmi ovládacími. Rozpoznávací schopnosti nejsou

²⁴ NGR č. 5/2009, o vazebních věznicích a profilaci věznic Vězeňské služby České republiky

zachovány v tom případě, kdy pachatel není pro svou rozumovou kapacitu schopen rozpoznat dosah svého jednání. O nedostatku ovládací složky hovoříme převážně u sexuálních deviantů.

O přičetnosti a tedy i trestní odpovědnosti rozhoduje orgán činný v trestním řízení na základě znaleckého posudku, který vypracuje soudní znalec z oboru psychiatrie respektive sexuologie.

V případech, kdy jsou rozumové nebo ovládací schopnosti pachatele pro duševní chorobu zeslabené, ale v podstatě zachované, hovoříme o stavu zmenšené přičetnosti. V těchto případech k uvedeným skutečnostem soud přihlédne především při rozhodování o trestu.

Pokud však hovoříme o zmenšené přičetnosti, kterou si pachatel přivodil požitím alkoholu, nebo jiné návykové látky, může být postaven před soud pro trestný čin opilství.²⁵

2. 5. 2 Zařazování odsouzených do specializovaných oddělení

Odsouzený je do oddělení zařazen na základě rozhodnutí odborné komise, jejíž členy jmenuje ředitel věznice.

Komise rozhoduje o zařazení odsouzeného na základě:

- písemné žádosti odsouzeného, kde se zaváže dobrovolně respektovat zásady tohoto oddělení
- psychologického, nebo psychiatrického vyšetření, které doporučí pobyt na specializovaném oddělení
- stanoviska vychovatele, speciálního pedagoga a psychologa ze specializovaného oddělení

2. 5. 3 Vyřazování odsouzených ze specializovaných oddělení

Komise rozhoduje o vyřazení odsouzeného na základě:

- ukončení časově limitovaného terapeuticko-výchovného programu
- zjištění, že došlo k redukci projevů poruchy a stav odsouzeného umožňuje standardní výkon trestu
- žádosti odsouzeného
- neplnění, nebo porušení stanoveného terapeuticko-výchovného programu

²⁵ ŠÍMA, A., SUK, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. Praha: 1997, s. 300 - 301

2. 5. 4 Formy zacházení s mentálně postiženými odsouzenými

Prioritou při zacházení s mentálně retardovanými odsouzenými je dbát o jejich ochranu před násilím ze strany spoluvězňů.

Mentálně retardovaní mají ve většině případů stopy kladné morální orientace, jejich chování vykazuje bazální etické prvky strukturované podobně jako u dětí. K násilí sahají pouze v krajních případech a to zpravidla pod tlakem nezvladatelných emocí. Tito odsouzení jsou primitivně založení, ale mají většinou vštípeny dostatečné morální zásady, tak aby nepáchali závažnou násilnou trestnou činnost.²⁶

„V posledních desetiletích dochází k obrovským změnám v chápání problematiky mentální retardace.

Především se klade stále větší důraz na to, že lidé s mentální retardací jsou v první řadě lidé se stejnými základními lidskými právy, potřebami a potenciálem pro jejich naplnění, jako lidé bez mentální retardace. To například znamená, že mají stejný rozsah běžných emocí, stejnou potřebu bezpečí, být respektován či realizovat se, stejné cíle, sny, naděje a aspirace jako zbytek populace. K tomu, aby mohli své potřeby uspokojit a rozvinout svůj potenciál mohou potřebovat určitou podporu, která pomůže zmírnit omezení a znevýhodnění dané jejich stavem. Někteří ji potřebují pouze někdy, v období výraznějšího stresu či krize, jiní po celý život. Někdo pouze v jedné oblasti života, jiný ve všech. Všichni ale především potřebují dostat příležitosti k tomu, aby mohli získávat zkušenosti a mohli se z nich učit vést co nejvíce plný, aktivní a co nejvíce nezávislý život. A proto hlavní otázka, kterou si v současnosti kladou odborníci v této oblasti je, jak má vypadat optimální podpora konkrétního jedince s mentální retardací v jeho konkrétní životní situaci, abychom mu zajistili ty potřebné zkušenosti, které kvůli svým omezením a kvůli omezenému porozumění společnosti, nemůže získat "standardní cestou".

Prostředí má velkou moc, může podpořit anebo zabrzdit vývoj a růst. U lidí s mentální retardací se např. často zdůrazňuje, že nejsou schopni předvídat následky svého jednání, že špatně ovládají své emoční reakce. Otázka je, zda měli příležitost se tyto dovednosti naučit.²⁷

²⁶ BAJCURA, L., *Mentálně postižení pachatelé. Příloha časopisu České vězeňství č. 6/2005, s. 7*

²⁷ <http://www.kvalitavpraxi.cz/co-je-noveho/rozliseni-problematiky-dusevni-nemoci-a-mentalniho-postizeni.html>, dne 10.3.2009

S tímto se autorka plně ztotožňuje, prostředí, ve kterém se jedinec nachází, jej může výrazně ovlivnit a to jak v pozitivním tak i negativním směru. Pokud by byl odsouzený mentálně postižený jedinec umístěn na běžný oddíl výkonu trestu odnětí svobody, nejenže by mu hrozilo nebezpečí šikany ze strany ostatních odsouzených, ale vzhledem ke své snadné ovlivnitelnosti by snáze přijal vzorce chování vězeňské subkultury.

Pokud je však takovýto jedinec umístěn na specializované oddělení, kde je mnohem více odborného personálu, je zde ubytován s menším počtem spoluodsouzených a současně je vystaven intenzivnímu terapeuticko-výchovnému procesu, je zde větší šance, že převezme vhodné vzorce chování pro svůj další život.

2. 5. 5 Možné objekty násilí

Jak již bylo výše popsáno, mentálně postižení odsouzení by se v prostředí věznice mohli stát možnými objekty násilí ze strany spoluvězňů. Aby bylo možné předcházet těmto negativním jevům, postupuje se dle Nařízení generálního ředitele č.82 z roku 2006 takto: Během vstupní lékařské prohlídky jsou lékaři vytipováni odsouzení se sníženou tělesnou hmotností, nebo zjevnou nízkou mentální úrovní. U odsouzených s nízkou mentální úrovní provede psycholog odborné vyšetření. Na základě těchto odborných posudků zajistí vedoucí výkonu trestu, nebo vazby zařazení takového odsouzeného do jmenného seznamu takto vytipovaných osob. Seznam takto vytipovaných osob se průběžně aktualizuje. Návrh na zařazení odsouzeného do tohoto seznamu může vznést jak příslušník, tak i občanský zaměstnanec výkonu trestu, nebo vazby, nebo i jiný zaměstnanec věznice. Do tohoto seznamu může být navržen i odsouzený, který by se mohl stát možným objektem násilí vzhledem ke své trestné činnosti, zpravidla se jedná o mravnostní trestné činy. Dále tento seznam obsahuje i odsouzené, kteří byli vytipováni jako možní pachatelé násilí, a to na základě poznatků z osobního spisu, fyzických předpokladů, sklonu k násilí, agresivitě a schopnosti sebeovládání.

Osoby zařazené do seznamu se označují takto:

- výrazně snížená tělesná hmotnost (STH)
- zjevně nízká mentální úroveň (NMU)
- možný objekt násilí (MON)
- možný pachatel násilí (MPN)

Vytipovaný možný pachatel násilí se neumisťuje společně s ostatními vytipovanými odsouzenými, jak jsou uvedeni výše.

U odsouzených, kteří jsou vedeni v seznamu jako odsouzení s výrazně sníženou tělesnou hmotností, zjevnou nízkou mentální úrovní, nebo jako možné objekty násilí, se provádí nejméně jedenkrát za měsíc následná preventivní lékařská prohlídka, která má za úkol zjistit, zda na jejich těle nejsou patrné stopy po fyzickém násilí. Dále pak u těchto odsouzených provádí dozorcí jednou za sedm kalendářních dnů zrakovou prohlídku těla, s cílem zjistit, zda nejsou na těle odsouzeného stopy po fyzickém násilí.

Tyto zrakové prohlídky musí být prováděny tak, aby byla respektována jejich lidská důstojnost, během prohlídky nesmí mezi dozorcí a odsouzeným docházet k fyzickému kontaktu, nebo slovním projevům, které by mohly být vnímány jako ponižování lidské důstojnosti.

V případě podezření, že se odsouzený stal objektem fyzického násilí, je nutné provést zrakovou prohlídku neprodleně. O všech prohlídkách se vede elektronický záznam.

Ve všech případech zjištěného fyzického násilí provede neprodleně záznam ten zaměstnanec, který tuto skutečnost zjistil jako první, odsouzený je poté předveden k lékařské prohlídce. O každém zjištěném případě fyzického násilí musí být informován ředitel věznice, vedoucí oddělení a vedoucí oddělení prevence a stížností.²⁸

2. 5. 6 Specializované oddělení pro mentálně retardované odsouzené ve Věznici Stráž pod Ralskem

Ve Věznici Stráž pod Ralskem bylo v lednu 2007 zřízeno specializované oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací ve věznici s dozorem. Do tohoto specializovaného oddělení jsou umísťováni odsouzení, u kterých byla za pomoci psychometrických testů zjištěna mentální retardace, nebo slaboduchost. Dále jsou do oddělení zařazováni odsouzení sociálně nedostačiví, emočně nezralí a odsouzení s horšími adaptivními schopnostmi, v důsledku kterých by byl pobyt těchto odsouzených na běžných oddílech problematický, nebo dokonce ohrožující.

Specializované oddělení je umístěno odděleně od ostatních oddílů, je zde 19 cel, přičemž 18 cel je dvoulůžkových a jedna čtyřlůžková. Součástí specializovaného oddělení je

²⁸ NGR č. 82/2006, o předcházení a včasném odhalování násilí mezi obviněnými a mezi odsouzenými

kuchyňka s kuchyňskou linkou a koupelna. Pro terapeuticko-výchovnou činnost je určena terapeutická místnost, využívat lze také kulturní místnost.

Odsouzení zařazení do specializovaného oddělení nejsou pracovně zařazováni, ale jsou povinni účastnit se týdně 21 hodin řízených terapeuticko-výchovných aktivit. Na základě plnění terapeutického programu nemusí odsouzení hradit náklady spojené s výkonem trestu.

Program zacházení se na oddělení skládá z řízených aktivit terapeuticko-výchovného programu, zájmových aktivit, aktivit v oblasti utváření vnějších vztahů a také pracovních činností, což jsou práce, které jsou vykonávány ve prospěch věznice (nejedná se o pracovní zařazení).

Individuální přístup k jednotlivým odsouzeným jejich motivace, odměňování i trestání slouží k tomu, aby bylo dosaženo cíle výkonu trestu a to s ohledem na jejich rozumové schopnosti.

Vnitřní diferenciaci je zde posuzována podle terapeutické fáze, ve které se odsouzený nachází. O zařazení či vyřazení rozhoduje především psycholog, speciální pedagog, nebo vychovatel terapeut.

Diferenciační skupiny

Diferenciační skupina A - do této skupiny jsou zařazováni všichni nově příchozí odsouzení po dobu dvou týdnů, než jsou jim vybrány nejvhodnější metody terapeuticko-výchovného procesu. Dále jsou zde zařazováni odsouzení somaticky handicapovaní, kteří nejsou schopni zvládnout intenzivní program zacházení a jejich sebeobslužné činnosti jsou výrazně nebo z části omezeny. Tito odsouzení se účastní individuálních aktivit i skupinových, avšak s mimořádným důrazem na individuální přístup. Do této diferenciační skupiny se též zařazují odsouzení psychicky výrazně odlišní, kteří nejsou schopni soužití ve větším kolektivu, u těchto odsouzených je preferován také individuální přístup. V případě pozitivních změn jsou odsouzení přeřazeni do diferenciační skupiny B.

Diferenciační skupina B – do této skupiny jsou zařazováni všichni odsouzení, kteří splňují podmínky pro zařazení na specializovaném oddělení a mají pozitivní přístup k terapeuticko-výchovnému procesu. Aktivně se zapojují do komunitního režimu v rámci terapeuticko-výchovného procesu, usilují o přijetí vlastní zodpovědnosti, zcela respektují

podmínky specializovaného oddělení a pozitivně přistupují k řešení problémů v rámci skupinových aktivit.

Diferenciační skupina C – do této skupiny jsou zařazováni ti odsouzení, kteří z nějakých příčin přestali plnit stanovený terapeuticko výchovný proces. V těchto případech je třeba zvážit důvody neplnění před případným vyřazením ze specializovaného oddělení. Jedná se o odsouzené, kteří závažně porušili základní povinnosti vyplývající ze Zákona o výkonu trestu odnětí svobody, nebo Vnitřního řádu věznice a také o odsouzené, kteří odmítají účast na stanoveném terapeuticko výchovném procesu, nebo jej záměrně narušují.²⁹

2. 6 Mentální retardace

„Mentální retardace je souhrnné označení vrozeného postižení rozumových schopností, které se projeví neschopností porozumět svému okolí a v požadované míře se mu přizpůsobit“³⁰

Mentální retardaci lze charakterizovat jako nedostačivý rozvoj intelektu, který je buď vrozený, nebo získaný v raném věku a to do 2 let. Znaky, kterými je mentální retardace charakteristická, jsou nedostatečný rozvoj myšlení, řeči a schopnost učení, což má za důsledek i zhoršenou adaptaci na běžné životní podmínky. Mentální retardace je trvalé postižení, které se však dá v určitých případech vhodným působením, ať již výchovou, výukou a nebo terapií zlepšit.³¹

Jak uvádí Švancarová, lidé s mentálním postižením mají veškerá lidská práva, stejně tak jako všichni ostatní lidé. Lidská práva jsou zde chápána jako práva, která lidem umožňují rozvíjet a využívat možností a schopností k uspokojování základní materiální a duchovní potřeby.³²

2. 6. 1 Příčiny vzniku mentální retardace

Příčinou vzniku této poruchy je postižení centrálního nervového systému. Hovoříme o multifaktoriálně podmíněném postižení, které může mít příčinu v poruše genetických

²⁹ Řád specializovaného oddělení pro odsouzené s mentální retardací, příloha VŘ Věznice Stráž pod Ralskem č. 15

³⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: 2004, s. 289

³¹ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: 2004, s. 289

³² ŠVANCAROVÁ, I. Mentální retardace. Praha: 2006, s. 16

dispozic vedoucích k narušení rozvoje centrálního nervového systému, nebo v poškození mozku v rané fázi jeho vývoje. Příčiny se mohou i vzájemně prolínat.³³

Švancarová rozděluje příčiny mentální retardace do několika skupin.

- následky infekcí a intoxikací
- následky úrazů nebo fyzikálních vlivů
- poruchy výměny látek, růstu, výživy
- makroskopické léze mozku
- nemoci a stavy způsobené jinými a nespecifickýmiprenatálními vlivy
- anomálie chromozomů
- nezralost (stav při nezralosti novorozence)
- vážné duševní poruchy
- psychosociální deprivace
- jiné a nespecifické etiologie³⁴

2. 6. 2 Stupně mentální retardace

Mentální retardace je rozdělena do čtyř základních skupin:

- lehká mentální retardace (dříve debilita) – IQ 69-50
- středně těžká mentální retardace (dříve imbecilita) – IQ 49-35
- těžká mentální retardace (dříve idiotie) - IQ 34-20
- hluboká mentální retardace (dříve vegetativní idiotie) – IQ pod 20³⁵

Pokud budeme na mentální retardaci pohlížet z forenzního hlediska ve věcech trestních, budeme hovořit zejména o *lehké mentální retardaci*, *ojedinele o středně těžké mentální retardaci*. Pokud je u pachatele trestného činu diagnostikována lehká mentální retardace, neznamena to automatické přiznání snížené nebo vymizelé zodpovědnosti za trestný čin. Tito pachatelé se nejčastěji dopouštějí trestného činu krádeže, ale i fyzického útoku, nezřídka kdy je jejich trestná činnost spjata se sexuálními delikty.

Jednou z příčin jejich trestné činnosti může být jejich snadná ovlivnitelnost, ale i afektivní nebo pudové chování.³⁶

³³ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: 2004, s. 290

³⁴ ŠVANCAROVÁ, I. *Mentální retardace*. Praha: 2006, s.62

³⁵ SVOBODA, M. *Psychopatologie a psychiatrie*. Praha: 2006, s. 105-106

Vzhledem k tématu bakalářské práce bude dále podrobněji rozpracována pouze problematika *lehké mentální retardace*.

2. 6. 3 Lehká mentální retardace

V odborné literatuře se uvádí, že mentální retardace se v populaci vyskytuje přibližně u 3 % lidí, z toho jde v 70 % o lehkou mentální retardaci.

„Lehká mentální retardace se nalézá v rozmezí IQ 50-69. Jde o jedince, kteří s námahou svedou čtení, psaní a jednoduché počty. Základní vzdělání získávají zpravidla ve zvláštní škole, následného vyučení jsou schopni jen ti nejzdatnější s příznivou strukturou osobnosti.“³⁷

Pro mentálně retardované jedince je charakteristická nedostatečná motivace k myšlení, která vyplývá z jejich omezené potřeby zvědavosti a upřednostňování podmětového stereotypu. Tito jedinci mají poruchu organizování myšlenkové činnosti, nedostatečně si uvědomují úlohy, jejich cíle a smysl. Jejich myšlení je porušeno jak kvalitativně, tak i kvantitativně, je těžkopádné, nepružné, povrchní s nedostatkem kritičnosti a ovlivněno emocemi. Převažujícím je konkrétní myšlení, logické myšlení je porušeno. Během řešení neznámých situací setrvávají na určitém způsobu řešení, neumí využívat své zkušenosti.

Řeč se u těchto lidí vyvíjí opožděně a je postižena jak po formální, tak i obsahové stránce. Paměť je u těchto jedinců převážně mechanická, může být na dobré úrovni a tím může docházet ke zkreslení úrovně intelektu. Paměť je však oslabena ve všech fázích, vstřípivost je negativně ovlivňována koncentrací pozornosti, jedinci takto postižení rychle zapomínají a vybavování je u nich pomalé a nepřesné. Pozornost je charakteristická svou kolísavostí, nestálostí, unavitelností a snadnou odklonitelností. Nedostatky v pozornosti mají vliv na všechny kognitivní procesy, učení a školní úspěšnost.

V oblasti motoriky je vývoj také opožděn, jsou zde zaznamenány poruchy jemné, hrubé motoriky a senzomotorické koordinace. Pohybové dovednosti jsou obtížně osvojovány, typická je motorická neobratnost.

V citové a volní oblasti jsou tito jedinci nevyzrálí, časté jsou u nich výkyvy nálad se sklony k afektům. Jejich autoregulace je ovlivněna emocionalitou, zvýšenou sugestibilitou a nízkou sebekontrolou. Sebehodnocení je nekritické. Značná sugestibilita, nedostatek

³⁶ PAVLOVSKÝ, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Havlíčkův Brod: 2004, s. 89

³⁷ PAVLOVSKÝ, P. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Havlíčkův Brod: 2004, s. 88

kritičnosti a racionality jsou rizikem pro jejich snadné zneužívání a to ve všech oblastech.³⁸

2. 6. 4 Slaboduchost

Tento termín není v současné psychiatrické klasifikaci používán, ale jak se dočteme v praktické části této práce, vystihuje část odsouzených, kteří jsou umístěni na specializovaných odděleních pro mentálně retardované odsouzené.

Jak uvádí Svoboda, slaboduchost můžeme charakterizovat jako mírnou duševní zaostalost. Slaboduchost se nachází v pásmu mezi tím co ještě můžeme považovat za normu, avšak na její spodní hranici a mentální retardací. Pokud budeme slaboduchost vyjadřovat číselně, budeme hovořit o IQ v rozmezí mezi 80 – 70. Jedinci takto postižení se vzdělávají na běžných školách, avšak dosahují zde pouze velmi slabých výsledků. Práci tito jedinci mohou nalézt pouze v intelektuálně nenáročných povoláních, kde nejsou vyžadovány změny a samostatné rozhodování.

2. 6. 5 Sociální zanedbanost

Sociální zanedbanost je zapříčiněna nedostatkem výchovných a výukových podnětů, a to především v raném věku. Tento nedostatek může zapříčinit opožděný rozumový vývoj dítěte. Pokud je takto zanedbané dítě později vystaveno intenzivnímu výchovnému působení, má šanci své opoždění kompenzovat, avšak nikdy ne až k normálu. Sociální zanedbanost, která je zapříčiněna nedostatkem psychických podnětů v dětském věku může zapříčinit i psychické deprivace.³⁹

2. 7 Poruchy osobnosti a chování

2. 7. 1 Poruchy osobnosti

„Porucha osobnosti je definována jako určitý, trvalý a těžko ovlivnitelný vzorec osobnostních rysů, které se odlišují od aktuální sociokulturní normy. Její součástí jsou nadměrně zvýrazněné některé vlastnosti osobnosti, odchylky v oblasti citového prožívání, uvažování i chování. Jejím důsledkem je narušení:

³⁸ ŠVINGALOVÁ, D. *Úvod do teorie a praxe psychopedie 1.díl*. Liberec: 2006, s. 75

³⁹ SVOBODA, M. *Psychopatologie a psychiatrie*. Praha: 2006, s. 106 - 107

- osobní pohody, vztahu k sobě, hodnocení sebe samého i svého jednání,
- sociální adaptace, vztahu ke světu, především k jiným lidem a ke společnosti“⁴⁰

Etiologie poruch osobnosti

Jak uvádí Praško, etiologie poruch osobnosti se skládá z komplexní kombinace mezi temperamentem a charakterem. Přičemž to, jak se který faktor uplatní v etiologii, závisí na tom, o jakou konkrétní poruchu osobnosti se jedná. Jde tedy o soubor původů a příčin jako jsou genetické vlivy, perinatální poškození, záněty mozku a nebo vlivy z okolního prostředí (sociální a kulturní vlivy, psychotraumatické události, rodinné prostředí).

Náchylnost ke vzniku poruchy osobnosti pramení pravděpodobně z genetiky. Může však být spjata i s prenatálním obdobím vývoje dítěte, a to jak s vnitřním prostředím plodu, tak i se zevními zátěžovými faktory, které působí na matku jako jsou virová onemocnění, nebo stres. Dále se zde mohou projevit i drobná mozková poranění, která vzniknou během porodu.

Velmi významnou roli zde hraje i rodinné prostředí, kde jedinec v raném věku vyrůstá a které formuje jeho postoje. Rozvoj dispozice k poruše osobnosti může být způsoben jak velmi přísnou výchovou, tak i výchovou, kde je jedinec rozmazlován. Dále se zde projevuje vliv školy, vrstevníků, ale také násilí zprostředkované televizí a počítačovými hrami.⁴¹

2. 7. 2 Poruchy chování

Lidé, kteří trpí touto poruchou, nerespektují běžné sociální normy a z hlediska společnosti se jejich chování jeví jako rušivé, nápadné nebo dokonce nepřijatelné. Tito lidé se chovají zcela jinak, než by bylo možné dle situace očekávat, chovají se dle toho jak sami danou situaci vnímají, což bývá často zkreslené. Jejich chování je velmi odlišné, někteří jedinci se snaží agresivně prosazovat a vymáhat si to co sami chtějí. Naproti tomu druzí, kteří trpí stejnou poruchou, se příliš neprojevují, chovají se utlumeně a spíše se straní kolektivu.

⁴⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: 2004, s. 513

⁴¹ PRAŠKO, J. *Poruchy osobnosti*. Praha: 2003, s. 20 - 21

Tito lidé mají sníženou toleranci k zátěži, často inklinují k zneužívání psychotropních látek, rizikové autostimulaci a excentrickému sexuálnímu chování. Neumí se podřítit skupině a mívají problémy ve vztazích.

Narušení autoregulace vyvolává potíže v sebeovládání, jejich reakce nejsou přiměřené aktuálním podnětům.⁴²

Klasifikace poruch chování

Rozdělení poruch chování podle Hartla a Hartlové, jak uvádí Pešatová, je následující:

Disociální chování se vyznačuje mírným odklonem od běžných sociálních norem, jedná se o chování nesociální, nepřizpůsobivé a nespolečenské

Asociální chování je chování nespolečenské, které již nerespektuje mravní normy dané společností, ale nedosahuje úrovně ničení společenských hodnot

Antisociální chování je charakterizováno jako uvědomělé protispolečenské chování kriminálního charakteru, které obsahuje veškeré protispolečenské jednání, které je uvedeno v trestním řádu dané společnosti.⁴³

Jak patrně z výše uvedeného, lidé trpící poruchou osobnosti a chování, mívají problémy v běžném životě. Pokud dojde k uvěznění takovýchto lidí, jejich problémové chování se často umocní. Jak již bylo řečeno, tito lidé často prosazují své potřeby a zájmy nad zájmy a potřebami ostatních. Neumí se podřítit pravidlům kolektivu, z čehož vyplývá, že takovýto odsouzený může šikanovat ostatní odsouzené, a nebo se sám stát šikanovaným. Pokud chceme předejít negativním projevům, je potřebné umístit takového odsouzeného na specializované oddělení výkonu trestu, kde bude jeho chování usměrňováno za pomoci vhodného programu zacházení.

⁴² VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: 2004, s. 518

⁴³ PEŠATOVÁ, I. *Vybrané kapitoly z etopedie*. Liberec: 2003, s. 30 -31

2. 8 Duševní poruchy a poruchy chování vyvolané účinkem psychoaktivních látek

Tato diagnostika je velmi častá a má velký význam právě z forenzního hlediska.

Tak, jak se psychoaktivní látky staly rozšířenými ve společnosti, jsou stále častěji zmiňovány právě s problematikou trestných činů, ale i s osobností pachatele. Do věznic tak přichází odsouzení, kteří získali užíváním psychotropních látek duševní poruchu, nebo se u nich projeví poruchy chování. Vězeňská služba musela zareagovat na příliv těchto odsouzených zřízením celé řady specializovaných oddělení. Tak, aby mohl být i u těchto odsouzených plněn účel výkonu trestu, musely být zvoleny nové metody zacházení.

„Porucha způsobená užíváním psychoaktivních látek je každá duševní nebo behaviorální porucha, která vznikla jako důsledek užívání jedné nebo více psychoaktivních látek nezávisle na tom, zda jsou, nebo nejsou předepsány lékařem. Klasifikačně specifikovanými psychoaktivními látkami jsou alkohol, opioidy, kanabinoidy, sedativa, nebo hypnotika, kokain, jiná stimulancia, včetně kofeinu, halucinogeny, tabák a inhalační látky. Klinické stavy, které se mohou vyskytnout, zahrnují akutní intoxikaci, nebezpečné užívání, syndrom závislosti, odvykací stav, odvykací stav s deliriem, psychotickou poruchu, psychotickou poruchu s pozdním začátkem a amnestický syndrom.“⁴⁴

Rozdělení nealkoholických drog podle Berana, jak ji uvedla Paukertová, je následující:

2. 8. 1 Opiáty

Mezi opiáty řadíme morfin, heroin, kodein a braun. Opiáty se vyskytují v podobě prášku bílé až hnědé barvy, jako tablety (př. kodein), nebo jako roztok v ampulích a nebo jako hnědá tekutina (braun).

Opiáty navozují uklidnění, bezstarostnost, uvolnění, snižují a odstraňují bolest, po požití vyvolávají celkový duševní a tělesný útlum. Uživatelé opiátů vykazují stav omámení, mají problémy s pohybovou koordinací, jejich reakce jsou značně zpomalené. Nápadné je zúžení zornic a při pravidelném užívání i výtok z nosu, vodnaté oči, celková vyhublost a bledost. Pokud si narkoman aplikuje drogu nitrožilně jsou viditelné stopy po vpichu, které jsou často zanícené a tvoří boláky.

⁴⁴ SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha: 2002, s. 114

Rizika, která opiáty přinášejí, je jak psychická tak i tělesná závislost. Tato závislost vyvolává velmi těžké abstinenní příznaky, které vznikají velmi rychle. Nastává celkový úpadek osobnosti, která chátrá a degraduje. Velmi často zde dochází ke kriminálnímu jednání a ztrátě zájmů. Při pravidelném zneužívání opiátů dochází k vážným poškozením mozku, jater a zánětu žil. Nejvážnějším rizikem je zde možnost předávkování, které může vést až ke smrti.

2. 8. 2 Konopí (Cannabis)

Tato droga pochází z indického konopí (*Cannabis sativa Indica*), ze kterého se získává marihuana a hašiš. Tato droga se vyskytuje ve formě listů, semínek, tmavohnědé pryskyřice, nebo jako tmavá olejová tekutina. V některých případech je obsažena v pečivu, nebo cukrovinkách. Nejčastější užití této drogy je formou kouření, nebo pak formou pití silných odvarů.

Účinky této drogy jsou velmi odlišné, může vyvolat povznesenou náladu, ale také halucinace. Příznaky požití této látky se projevují v nápadné veselosti, viditelné je rozšíření zornic a zarudnutí očí. Vzniká zvýšená chuť k jídlu.

Rizika, která po požití marihuany nebo hašiše vznikají, se projevují zhoršením postřehu a pozornosti, to je velkým nebezpečím při řízení. Během pravidelného užívání těchto látek vzniká psychická závislost, časté jsou také poruchy nálad a poruchy paměti.

2. 8. 3 Tlumivé látky

Mezi tlumivé látky řadíme anxiolytika (Mepromabát, Diazepam – léky proti úzkosti), barbituráty, hypnotika (Rohypnol, Noxyron – léky na spaní), neopiátová analgetika (Alnagon, Baletil – léky na bolest), sedativa. Tyto látky se užívají buď v podobě prášků, nebo se aplikují injekcemi.

Účinkem těchto látek je pocit uvolnění, avšak při vyšších dávkách vzniká celkový tělesný a psychický útlum. Hlavními příznaky požití je zpomalené myšlení, otupělost, apatie, zpomalená řeč a náladovost. Jedinec po požití budí dojem opilého.

V průběhu užívání vzniká psychická i tělesná závislost. Chronické užívání vyvolává bolesti hlavy, deprese, úzkost a agresivitu. Pokud dojde k předávkování, hrozí otrava, bezvědomí a smrt.

2. 8. 4 Stimulační látky

Představitelé těchto látek jsou kokain, crack, amfetamin, pervitin, efedrin, fenmetrazin, mirapront a degonal. Vyskytují se především v podobě prášků, crack pak v podobě krystalků. Užívají se několika způsoby a to kouřením, šňupáním a injekcemi. Tyto látky mají povzbuzující účinek jak na tělesnou, tak i psychickou činnost, snižují a odstraňují únavu a chuť k jídlu, zvyšují bdělost.

Příznaky požití se projevují pocením, zvýšeným krevním tlakem, roztřeseností a neklidem. Dalším příznakem jsou rozšířené zornice. Při užití vyšší dávky se objeví neklid, úzkost, nespavost, překotná činnost. Jedinec se stává vztahovačný, má pocit nadřazenosti, je náladový a agresivní.

Rizikem pak zde je vznik výrazné psychické závislosti, která se projevuje častějším užíváním. Vzniká pocit pronásledování, poruchy paměti, halucinace a agresivita. Při požití velké dávky hrozí srdeční selhání a otrava.

2. 8. 5 Halucinogeny

Halucinogeny dělíme do dvou velkých skupin, a to jednak na *syntetické látky*, mezi které řadíme LSD a extázi, a na *látky přírodní*, mezi které patří látky obsažené v některých kaktusech a houbách.

Tyto látky se nejčastěji distribuují v podobě malých papírových čtverečků, které jsou napuštěny látkou LSD, také jako tekutiny (čaje a odvary) a v neposlední řadě v podobě tablet a kapslí.

Po požití se objevují poruchy vnímání různých smyslů, dostavují se halucinace, které mohou mít jak příjemný, tak i nepříjemný obsah. Dochází k časté změně nálad, dostavují se depresivní rozlady a nálady.

Vzniká psychická závislost a poruchy sebeovládání. Depresivní stavy s rizikem sebevražedného chování přetrvávají i po odeznění účinku drogy.

2. 8. 6 Těkavé látky

Těkavými látkami nazýváme chemické látky nejčastěji organická rozpouštědla, lepidla, čisticí prostředky a ředidla (např. trichloretylen, toluen). Tyto látky jsou běžně k dostání ve formě roztoků v plechovkách a lahvích, nebo jsou to lepidla v tubách.

Tyto látky se do těla dostávají inhalací výparů. Účinky těchto látek se projevují psychickým útlumem, spavostí a poruchami vnímání (halucinacemi). V důsledku užívání těkavých látek vzniká psychická závislost. Při předávkování hrozí otrava, která může končit i úmrtím. Dlouhodobým užíváním dochází k poruše orgánů jako jsou játra, plíce a především mozek, vznikají funkční poruchy, které se projevují zhoršenou pamětí a zvýšenou únavností.⁴⁵

⁴⁵ PAUKERTOVÁ, J. *Psychologie učební texty*. Stráž pod Ralskem:1998, s. 29 - 33

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Cíl sociálního šetření

Cílem práce bylo popsat význam a potvrdit opodstatněnost zřizování specializovaných oddělení výkonu trestu odnětí svobody. Na základě standardizovaného dotazníku (příloha č. 1) byly zjišťovány postoje odsouzených ze specializovaného oddělení pro odsouzené s mentální retardací k stanovenému programu zacházení.

Šetření bylo zaměřeno na skupinu 35 odsouzených umístěných na Specializovaném oddělení pro odsouzené s mentální retardací ve Věznici Stráž pod Ralskem.

Respondenti svými reakcemi v dotazníku vyjadřovali postoj:

- k prospěšnosti zařazení na specializované oddělení a přípravě na život po propuštění,
- k druhu aktivit, jejich délce a počtu odsouzených, kteří se jich účastní
- k práci, a to jak před výkonem trestu, tak i během něj.

Na základě získaných informací měl průzkum konstatovat platnost či neplatnost stanovených předpokladů.

Dále byly porovnány cíle Specializovaného oddělení pro odsouzené s mentální retardací ve Věznici Stráž pod Ralskem s jednotlivými aktivitami programu zacházení, které na tomto oddělení probíhají, a s prostředím tohoto oddělení. Úkolem bylo zjistit, zda specializované oddělení plní své cíle a tím naplňuje svůj význam.

Praktická část byla zpracována v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů, změn a doplňků.

Důležité je zdůraznit, že vedení Věznice Stráž pod Ralskem se k žádosti o povolení průzkumu postavilo kladně a bez výhrad jej povolilo.

3. 2 Průběh šetření a charakteristika vyšetřovaného souboru

Šetření proběhlo ve Věznici Stráž pod Ralskem na specializovaném oddělení pro odsouzené s mentální retardací v měsíci březnu 2009. V době konání dotazníkového šetření bylo na tomto oddělení zařazeno celkem 37 odsouzených, přičemž 2 odsouzení byli v té době na eskortě. Dotazníkového šetření se tedy zúčastnilo všech 35 přítomných odsouzených. Tato skupina byla rozdělena do 7 menších podskupin po 5 odsouzených.

Dotazníky byly odsouzeným rozdány na kulturní místnosti specializovaného oddělení, kde je odsouzení za přítomnosti vychovatele vyplnili. Všem přítomným byla zdůrazněna anonymita tohoto šetření. Otázky v dotazníku byly kladeny velmi jednoduchou formou, které porozuměli všichni odsouzení.

3. 3 Použité metody

Pro zjištění stanovisek respondentů byla zvolena forma předkládaných nestandardizovaných dotazníků, na které měli respondenti písemně odpovídat. Dotazníky byly vhodnou formou vyhodnoceny.

Dotazníky byly vytvořeny autorkou práce. Pro zajištění správného porozumění otázkám v dotazníku byli iniciováni vychovatelé ze specializovaného oddělení, kteří byli osobně přítomni u vyplňování dotazníku a mohli odsouzeným vyjasnit otázky, kterým by neporozuměli. Tento způsob měl zajistit bezproblémovou prezentaci dotazníků respondentům.

Otázky dotazníku byly koncipovány do tří okruhů. Otázky 1 – 4 byly jednoduché a měly za úkol charakterizovat danou skupinu respondentů (věk, vzdělání, počet výkonů trestu a délku trestu). Předpokládalo se, že s jejich vyplněním nebudou mít respondenti žádný problém a navodí se v nich pocit, že vyplnění dotazníku bude jednoduché.

V otázce 5 – 11 se odsouzení vyjadřovali k aktivitám, a to k jejich typu, k délce jednotlivých setkání a k počtu účastníků. Zároveň zde odsouzení vyjadřovali svůj názor na prospěšnost zařazení do specializovaného oddělení a na vstřícnost přístupu odborných zaměstnanců na oddělení.

Otázky 12 a 13 se týkaly zaměstnání, byla zde zjišťována pracovní zkušenost odsouzených před výkonem trestu a zájem o práci v průběhu výkonu trestu.

Před vyplněním dotazníku bylo opětovně zdůrazněno, že jde o průzkum založený na anonymitě a dobrovolnosti a je tedy důvodné předpokládat, že jednotlivé odpovědi budou uvedeny pravdivě a v souladu s názorem odsouzených.

Z následných pohovorů s jednotlivými respondenty vyplynulo, že nebylo složité pochopit význam předložených otázek a zároveň nebyly zaznamenány žádné výhrady k obsahu a rozsahu dotazníku. Za velmi významnou lze označit skutečnost, že se zadavatelce vrátili všechny rozdané dotazníky.

3. 4 Výsledky šetření

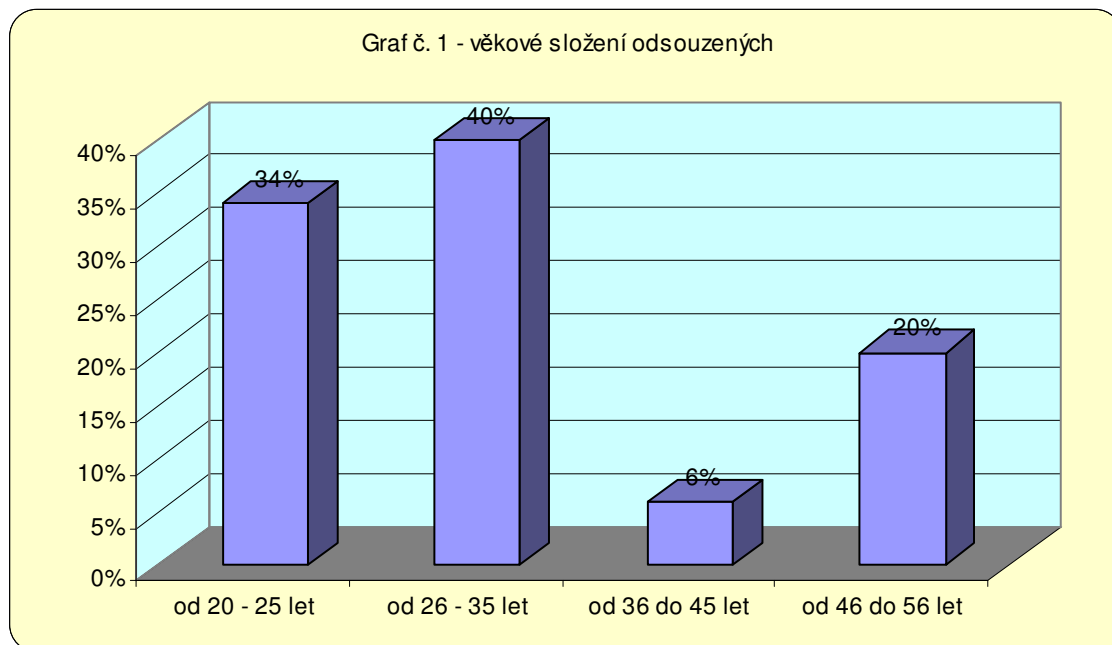
3. 4. 1 Vyhodnocení otázek týkajících se charakteristiky dané skupiny odsouzených

Otázka číslo 1 – Uveďte svůj věk

Na tuto otázku odsouzení uvedli číselný údaj, který vyjadřuje jejich věk. Následně byly tyto odpovědi vyhodnoceny a odsouzení byli začleněni do jednotlivých skupin. Nejmladším respondentům vylo 20 let a nejstarším 56 let. Průměrný věk této skupiny byl stanoven na 31 let.

VĚKOVÁ SKUPINA	POČET ODPOVĚDÍ	%
od 20 – 25 let	12	34
od 26 – 35 let	14	40
od 36 – 45 let	2	6
od 46 – 56 let	7	20

Procentuální znázornění vyjadřuje graf č. 1

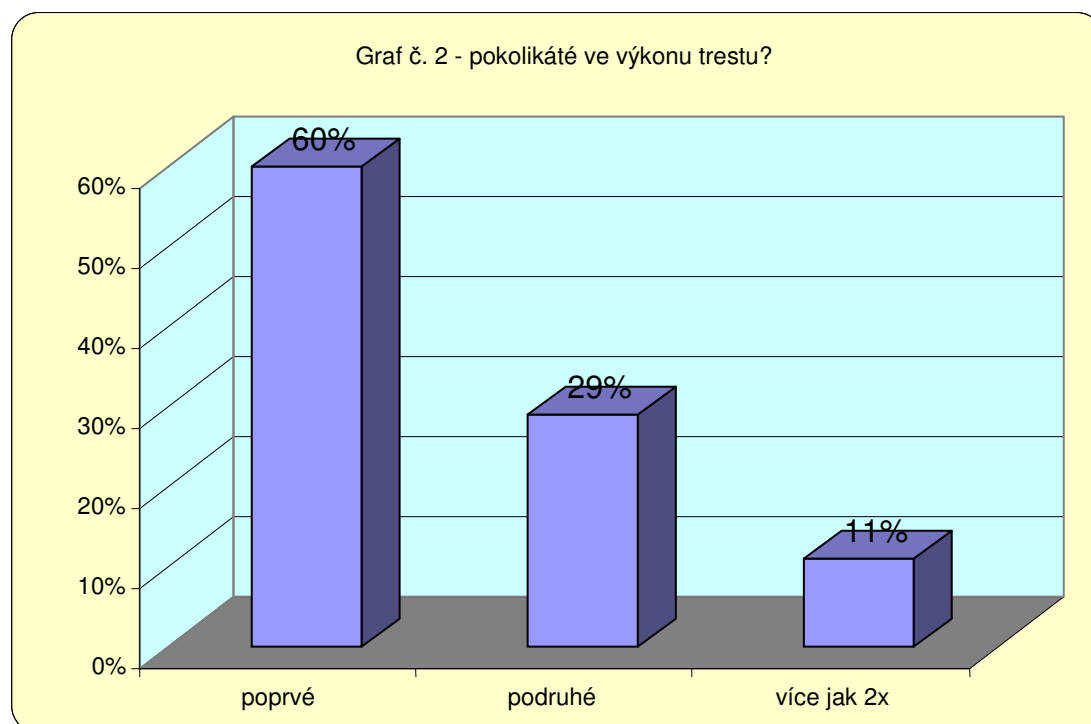
Otázka č. 2 – Uved'te pokolikáté jste ve výkonu trestu?

Na tuto otázku si odsouzení mohli vybrat ze tří nabízených odpovědí

POKOLIKÁTÉ VE VÝKONU TRESTU?	POČET ODPOVĚDÍ	%
poprvé	21	60
podruhé	10	29
více jak 2x	4	11

Z výsledků šetření vyplynulo, že nadpoloviční většina odsouzených jsou prvověznění. Pouze 4 odsouzení můžeme zařadit do skupiny recidivistů. Porovnáním věku a počtu uvěznění nevykazovalo žádnou souvislost, ve skupině prvovězněných byli jak dvacetiletí, tak i odsouzení starší padesáti let. Stejně tak i ve skupině recidivistů bylo velké věkové rozpětí a to od 27 do 46 let.

Grafické znázornění otázky č. 2

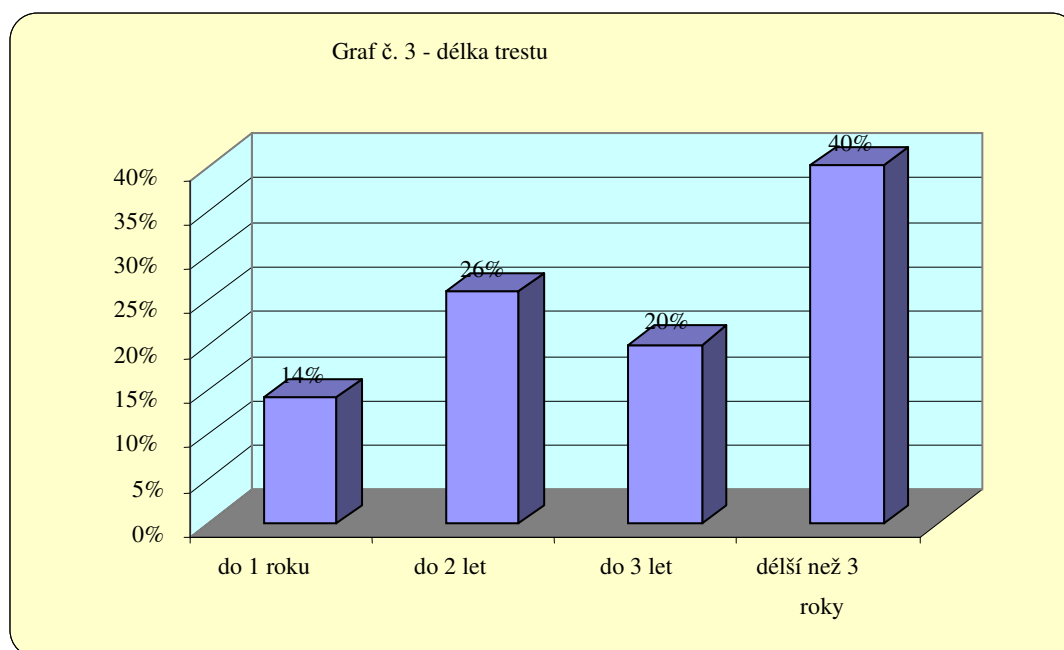
Otázka č. 3 – Jak dlouhý vykonáváte trest?

V této otázce odsouzení uváděli celkovou délku svého trestu. Velmi často se stává, že odsouzení během výkonu trestu odnětí svobody vykonávají více trestů, které na sebe navazují. Z nabízených možností odsouzení volili z těchto odpovědí:

JAK DLOUHÝ VYKONÁVÁTE TREST?	POČET ODPOVĚDÍ	%
do 1 roku	5	14
do 2 let	9	26
do 3 let	7	20
déle jak 3 roky	14	40

Nejpočetnější skupina odsouzených vykonává trest delší než 3 roky. Přičemž 6 z těchto odsouzených je ze skupiny pruvězněných.

Grafické znázornění otázky č. 3

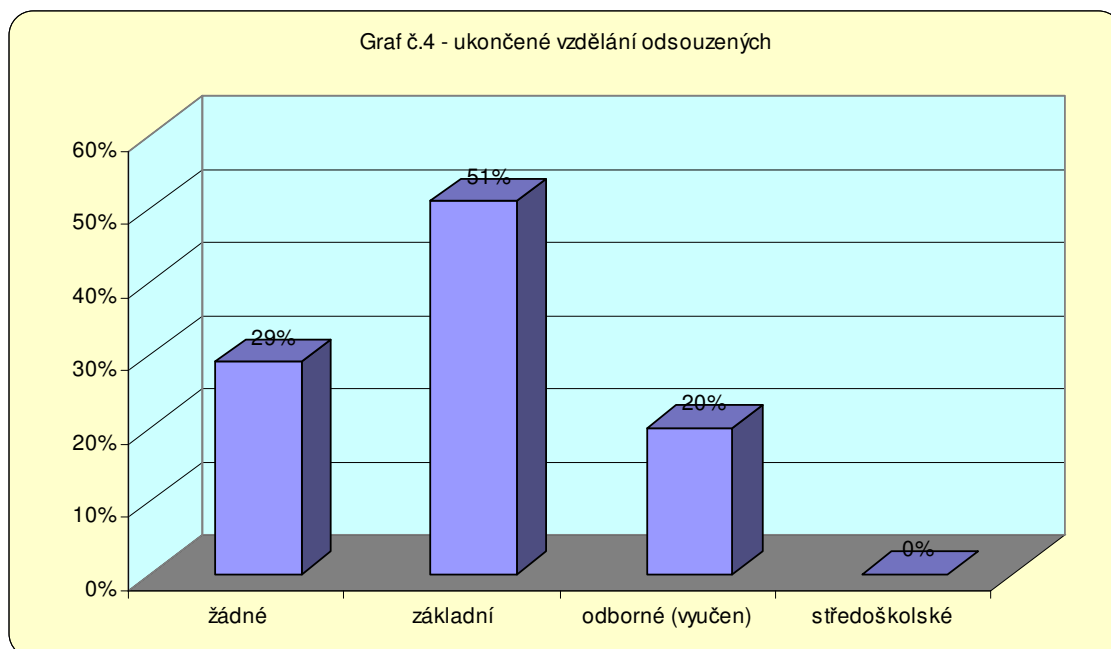
Otázka č. 4 –Nejvyšší ukončené vzdělání

Vzhledem ke specifické skupině odsouzených, u kterých šetření proběhlo, byly zvoleny čtyři následující možnosti:

NEJVYŠŠÍ UKONČENÉ VZDĚLÁNÍ	POČET ODPOVĚDÍ	%
žádné	10	29
základní	18	51
odborné (vyučen)	7	20
středoškolské	0	0

Možnost středoškolského vzdělání byla u těchto odsouzených nepravděpodobná, ale vzhledem k tomu, že jsou na oddělení umístěni i odsouzení, kteří netrpí mentální retardací, ale jsou jinak znevýhodněni, byla nabídnuta i tato možnost. Výsledky však prokázaly, že na specializovaném oddělení není žádný odsouzený se středoškolským vzděláním. Největší skupina respondentů byla se základním vzděláním, ale nelze přehlédnout fakt, že 10 odsouzených nemá dokončeno ani základní vzdělání.

Grafické znázornění otázky č. 4

Shrnutí otázek 1 – 4

Pokud bychom charakterizovali skupinu odsouzených ze specializovaného oddělení, mohli bychom zkonstatovat, že se jedná převážně o odsouzené ve věku od 20 do 35 let se základním vzděláním, kteří jsou prvotrestaní, avšak většina z nich vykonává trest delší než 3 roky. Přestože se k odsouzeným uplatňuje individuální přístup, skladba odsouzených je důležitým ukazatelem při stanovování jednotlivých aktivit, které budou na oddělení realizovány.

3. 4. 2 Vyhodnocení otázek týkajících se pobytu na specializovaném oddělení

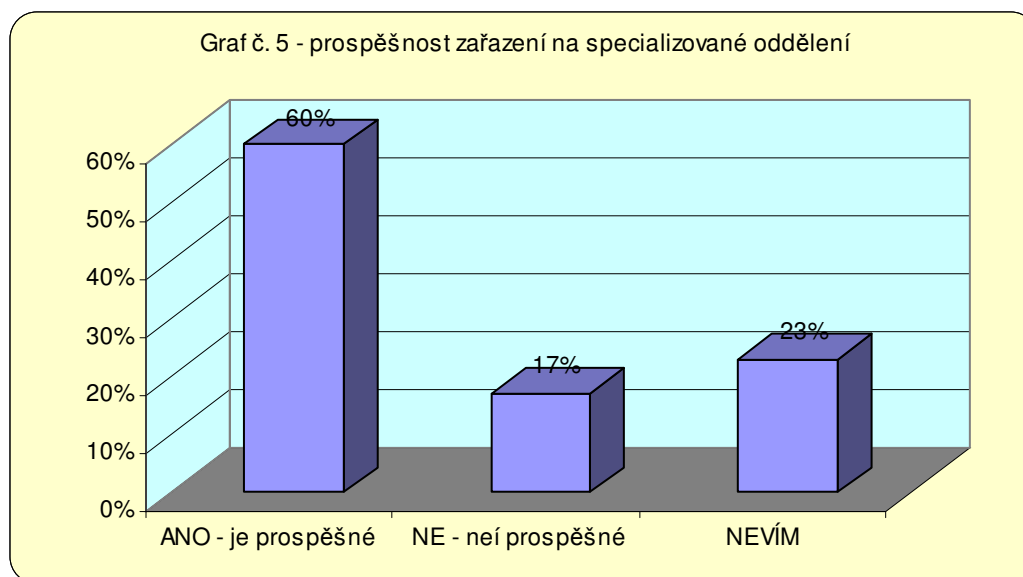
Otázka č. 5 – Je pro Vás pobyt na specializovaném oddělení prospěšný?

Všichni odsouzení umístění na specializované oddělení musí dát souhlas ke svému zařazení na tento oddíl. Jak odsouzení nahlíží na prospěšnost svého pobytu na oddělení, je důležitým údajem, který vypovídá o intenzitě práce s těmito jedinci.

JE PRO VÁS POBYT NA SPECIALIZOVANÉM ODD. PROSPĚŠNÝ ?	POČET ODPOVĚDÍ	%
ano	21	60
ne	6	17
nevím	8	23

Lze tedy shrnout, že nadpoloviční většina odsouzených považuje svůj pobyt na specializovaném oddělení za prospěšný.

Grafické znázornění otázky č. 5

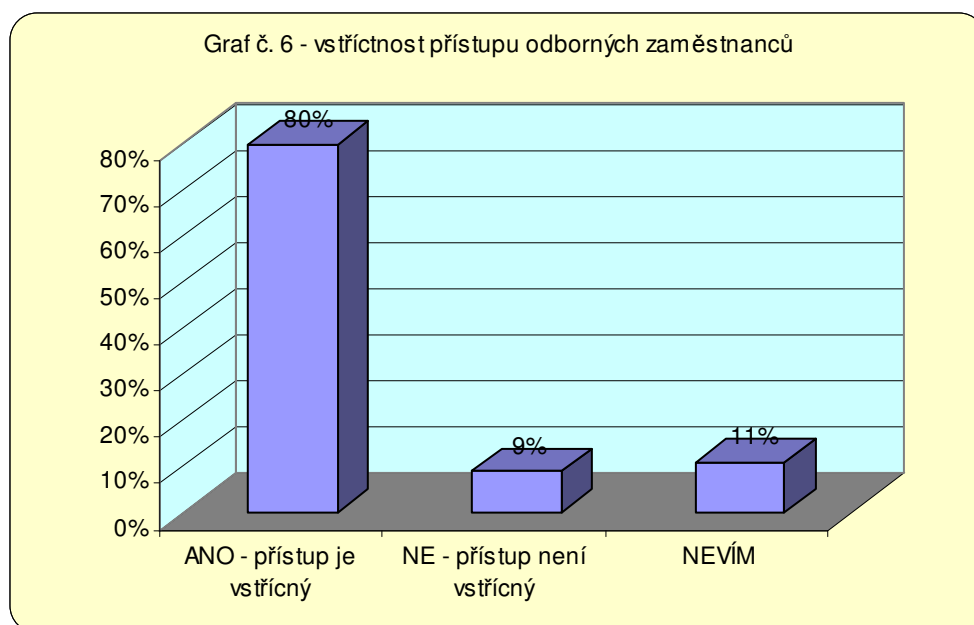
Otázka č. 6 – Považujete přístup odborných zaměstnanců vůči Vám za vstřícný?

Otázka mapovala názory respondentů na přístup odborných zaměstnanců, který je důležitým faktorem při jejich reedukaci a resocializaci.

POVAŽUJETE PŘÍSTUP ODBORNÝCH ZAMĚSTNANCŮ ZA VSTŘÍCNÝ?	POČET ODPOVĚDÍ	%
ano	28	80
ne	3	9
nevím	4	11

Je pozitivním zjištěním, že většina odsouzených hodnotí přístup odborných zaměstnanců jako vstřícný. K tomuto jistě přispívá skutečnost, že na oddělení pracuje optimální počet odborných zaměstnanců, kteří mají možnost k odsouzeným přistupovat individuálně.

Grafické znázornění otázky č. 6

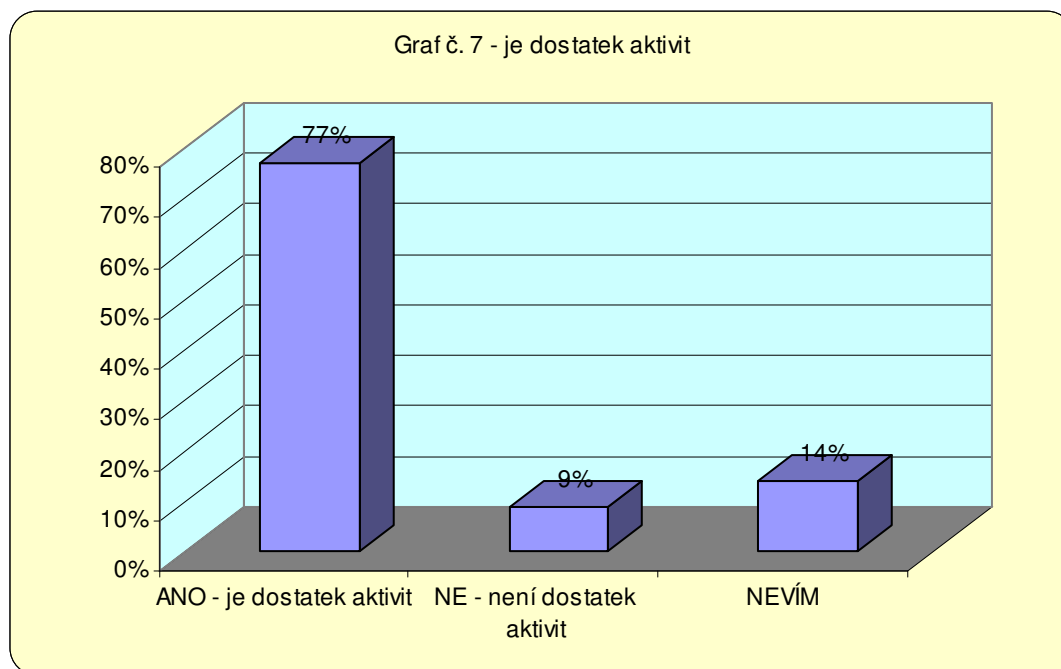

Otázka č. 7 - Myslíte si, že je na specializovaném oddělení dostatek aktivit?

V této otázce se odsouzení měli vyjádřit k tomu, zda považují nabídku aktivit na oddělení za dostatečnou. Přehled o jednotlivých aktivitách získávají odsouzení z katalogu aktivit, který je vyvěšen na oddíle.

JE NA SPECIALIZOVANÉM ODD. DOSTATEK AKTIVIT?	POČET ODPOVĚDÍ	%
ano	27	77
ne	3	9
nevím	5	14

Grafické znázornění otázky č. 7

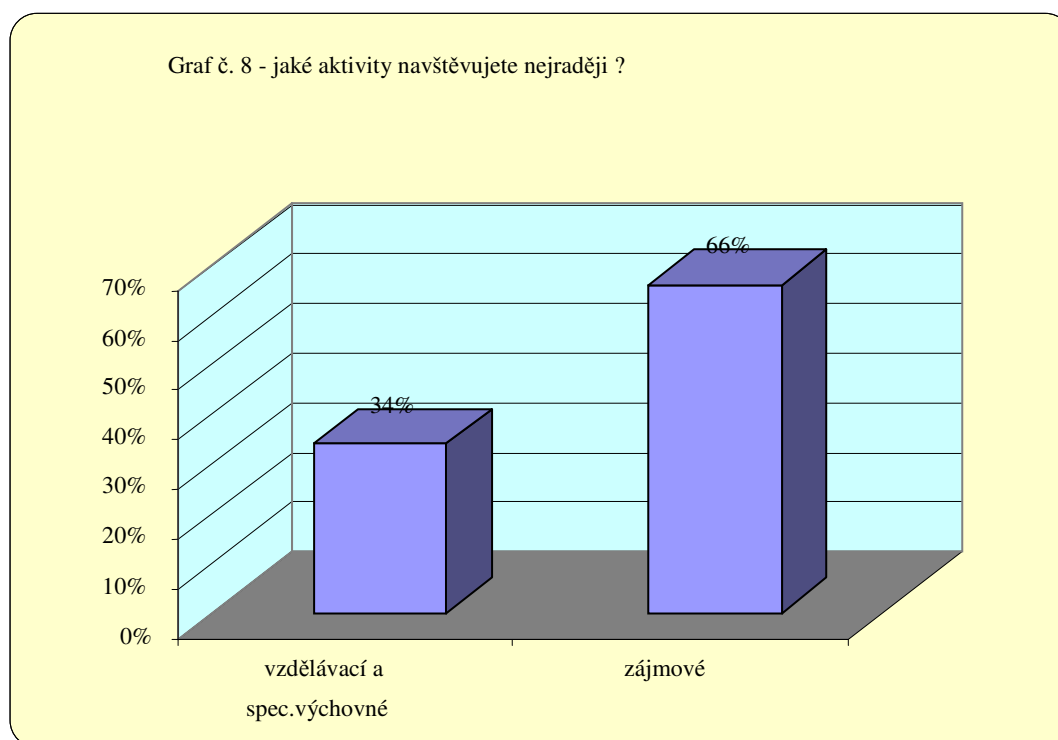
Odpovědi odsouzených potvrzují očekávání, protože nabídka aktivit na tomto oddělení je velmi široká. Dokazuje to katalog aktivit ze specializovaného oddělení, který je přiložen k této práci (příloha č. 2).

Otázka č. 8 – Jaké aktivity navštěvujete nejraději?

Tato otázka zjišťovala zájem o jednotlivé typy aktivit. Vzhledem ke skupině respondentů byly nabídnuty pouze dvě možnosti. Vzdělávací a speciálně výchovné aktivity zde byly spojeny, protože jejich zaměření bývá velmi podobné a odsouzení by je neuměli rozlišit. Druhou nabízenou možností byly aktivity zájmové.

JAKÉ AKTIVITY NAVŠTĚVUJETE NEJRADĚJI?	POČET ODPOVĚDÍ	%
vzdělávací, speciálně výchovné	12	34
zájmové	23	66

Grafické znázornění otázky č. 8

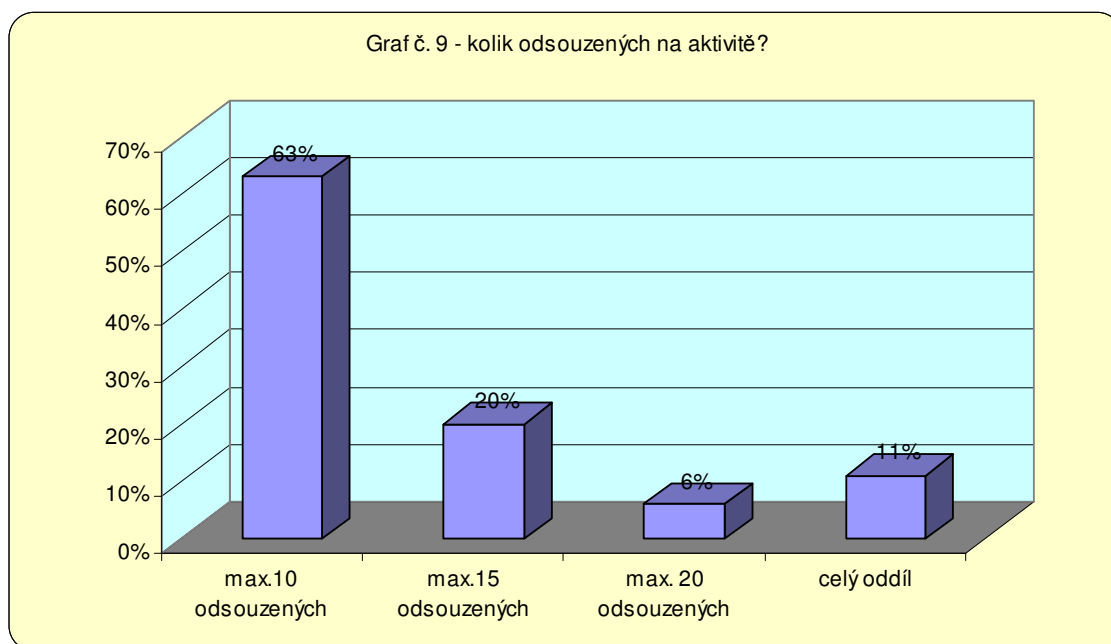
Převaha obluby u zájmových aktivit byla vzhledem ke skupině respondentů očekávatelná, avšak překvapil počet respondentů, kteří upřednostnili vzdělávací a speciálně výchovné aktivity. Tento výsledek hovoří o odborném vedení těchto aktivit, kdy odborní zaměstnanci umí přiblížit jednotlivý program vzdělávacích a speciálně výchovných aktivit této skupině tak, aby je zaujal a navštěvovali je rádi.

Otázka č. 9 – Kolik odsouzených by podle Vás mělo být max. na jedné aktivitě?

V této otázce se respondenti vyjadřovali k optimálnímu počtu odsouzených přítomných na jedné aktivitě. Na oddělení je celkem 40 míst, odsouzení jsou zde rozděleni do tří skupin, a to podle svých schopností a dovedností (toto rozdělení se neshoduje s vnitřní diferenciací). Výklad jednotlivých témat je pak svým obsahem a přednesem přizpůsoben schopnostem a dovednostem dané skupiny tak, aby mu všichni odsouzení porozuměli. Vzdělávací a speciálně výchovné aktivity probíhají vždy s jednotlivými skupinami individuálně. Vzhledem k tomu, že není oddíl vždy plně obsazen a někteří odsouzení jsou na eskortách, pohybuje se počet odsouzených ve skupině okolo 10 osob. Menší počet odsouzených na aktivitě umožňuje odborným zaměstnancům nejen individuální přístup k jednotlivým odsouzeným, ale více vyhovuje i odsouzeným, kteří se cítí v menším kolektivu lépe.

KOLIK ODSOUZENÝCH NA JEDNÉ AKTIVITĚ?	POČET ODPOVĚDÍ	%
maximálně 10 odsouzených	22	63
maximálně 15 odsouzených	7	20
maximálně 20 odsouzených	2	6
celý oddíl	4	11

Grafické znázornění otázky č. 9

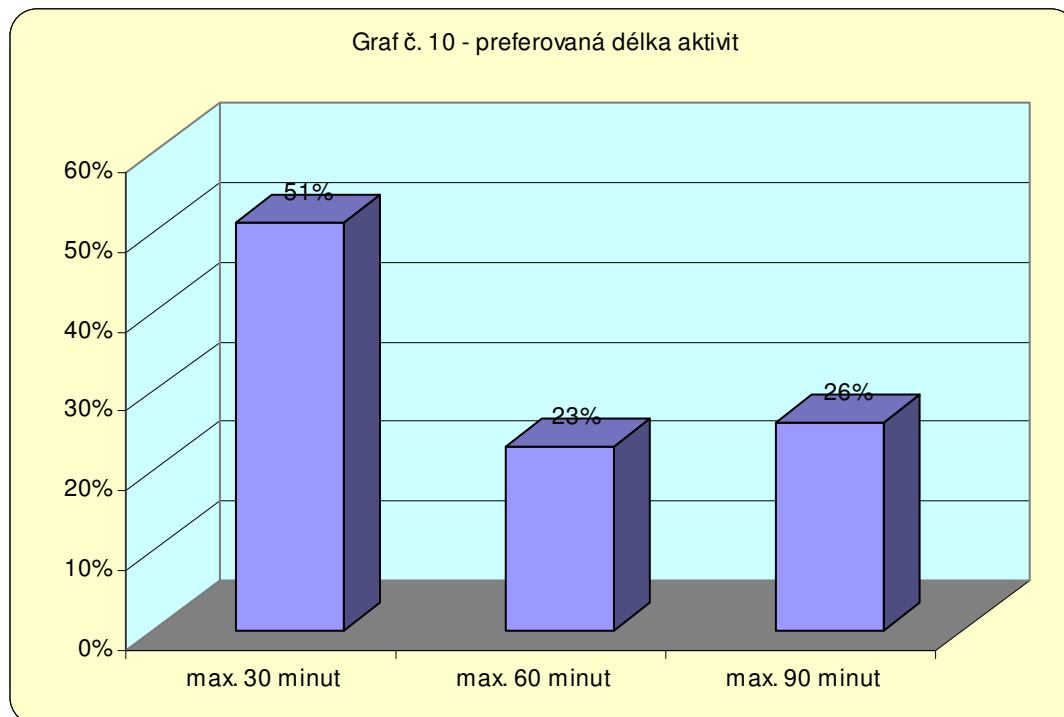
Otázka č. 10 – Jak dlouho by podle Vás měly trvat vzdělávací a speciálně výchovné aktivity?

V této otázce se respondenti vyjadřovali k délce vzdělávací nebo speciálně výchovné aktivity. Nutno podotknout, že většina těchto aktivit trvá 60 minut, zcela ojediněle jsou plánovány na 90 minut. Struktura aktivit je však rozložena tak, aby bylo možno udržet pozornost odsouzených.

Největší zájem odsouzených o vzdělávací a speciálně výchovné aktivity v celkové délce trvání do 30 minut vyplývá z charakteristiky této skupiny, kde ve většině případů není dán přirozený zájem o vzdělání a vyhledávání nových podnětů. Snahou odborných zaměstnanců je překlenout „pohodlnost“ odsouzených a motivovat je k prospěšným činnostem.

DÉLKA VZDĚLÁVACÍCH A SPEC. VÝCHOVNÝCH AKTIVIT	POČET ODPOVĚDÍ	%
maximálně 30 minut	18	51
maximálně 60 minut	8	23
maximálně 90 minut	9	26

Grafické znázornění otázky č. 10

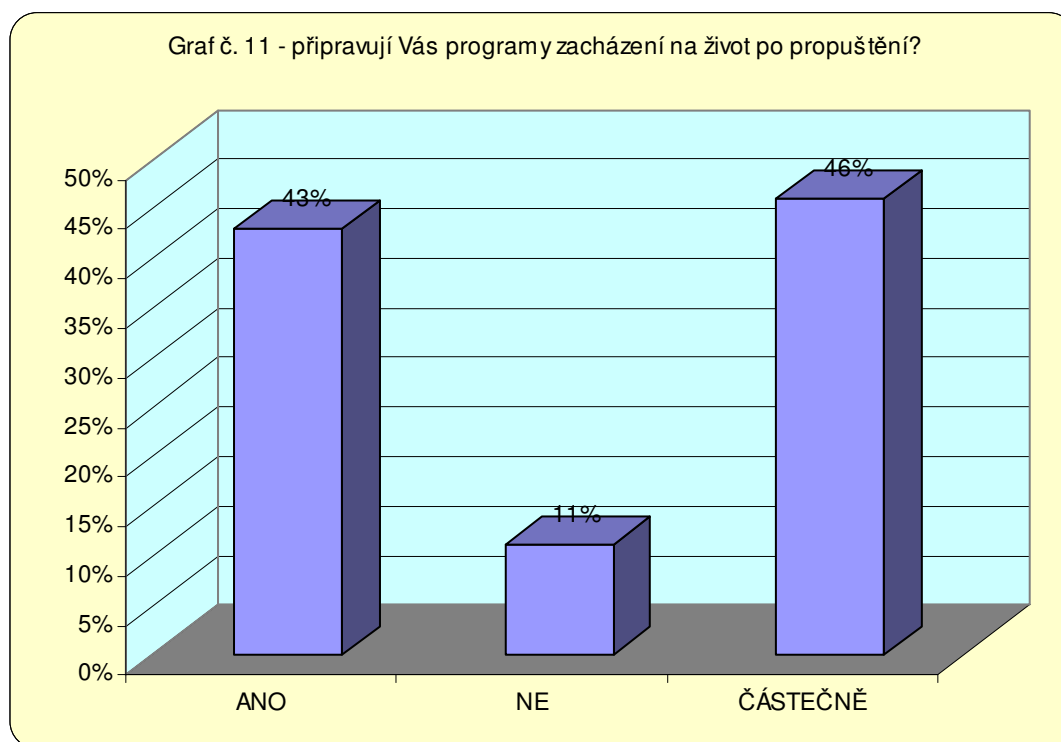

Dalo se předpokládat, že odsouzení budou preferovat kratší dobu trvání jednotlivých setkání. Pozitivním zjištěním však byla skutečnost, že pro nezanedbatelnou skupinu je přijatelná i delší doba trvání dané aktivity. Tento fakt lze odůvodnit zájmem odsouzených o vzdělávací a speciálně výchovné aktivity.

Otázka č. 11 – Domníváte se, že program zacházení na specializovaném oddělení Vás připravuje na život po propuštění?

PŘIPRAVUJE VÁS PROGRAM ZACHÁZENÍ NA ŽIVOT PO PROPUŠTĚNÍ?	POČET ODPOVĚDÍ	%
ano	15	43
ne	4	11
částečně	16	46

Grafické znázornění otázky č. 11

Z výsledků vyplývá, že část odsouzených považuje přípravu během výkonu trestu na život po propuštění za dostatečnou, ale nelze přehlédnout většinový názor respondentů, kteří považují tuto přípravu pouze za částečnou.

Shrnutí otázek 5 – 11

Nadpoloviční většina odsouzených považuje svůj pobyt na specializovaném oddělení za prospěšný a přístup odborných zaměstnanců hodnotí jako vstřícný. Většina odsouzených pokládá počet aktivit na specializovaném oddělení za dostatečný, přičemž preferují zájmové aktivity. Dále zde respondenti vyjádřili názor, že ideální počet odsouzených na jedné aktivitě je do 10 členů. Vzhledem ke specifické skupině respondentů nebyl překvapující výsledek šetření, který prokázal, že odsouzeným by vyhovovaly vzdělávací a speciálně výchovné aktivity, které by svou délkou nepřesáhly dobu trvání 30 minut. Velmi zajímavé bylo zjištění, že ve většině případů považují odsouzení přípravu na život po propuštění pouze za částečnou. Příčinu lze spatřovat v absenci praktického nácviku sociálních dovedností.

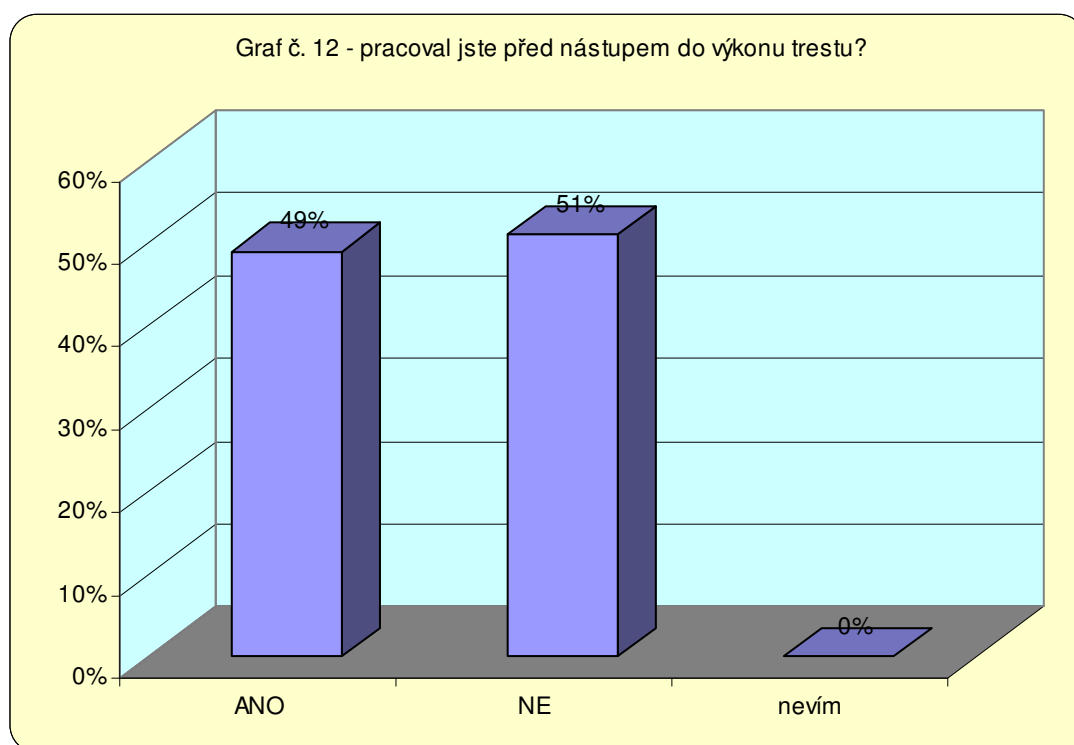
3. 4. 3 Vyhodnocení otázek týkajících se pracovního zařazení

Otázka č. 12 – Pracoval jste před nástupem do výkonu trestu?

Autorka zjišťovala touto otázkou pracovní zkušenosti odsouzených před nástupem do výkonu trestu.

PRACOVAL JSTE PŘED NÁSTUPEM DO VÝKONU TRESTU?	POČET ODPOVĚDÍ	%
ano	17	49
ne	18	51

Grafické znázornění otázky č. 12

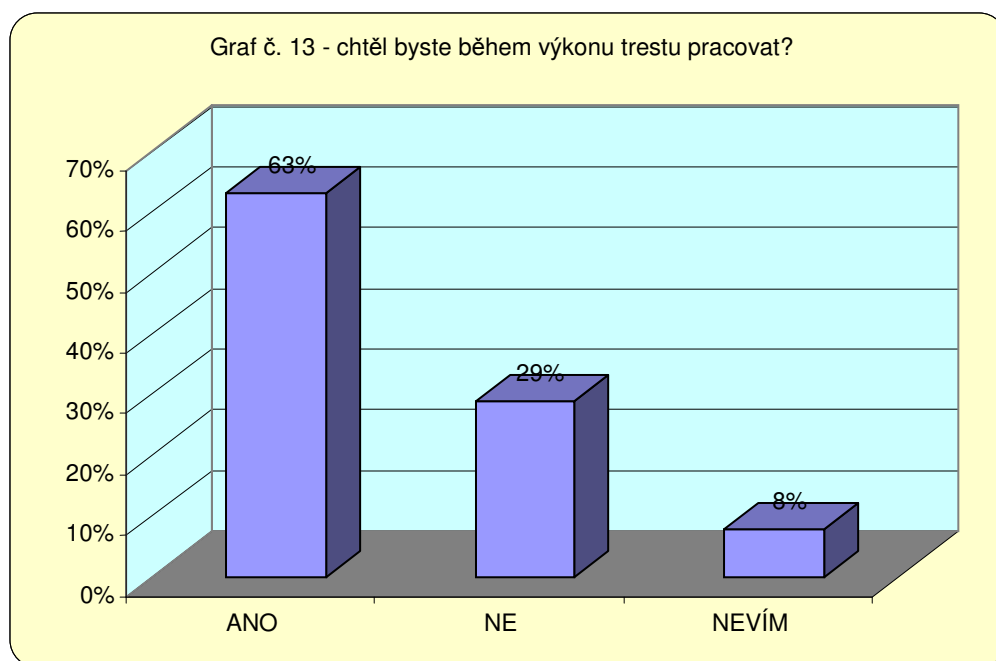

Otázka č. 13 – Chtěl byste během výkonu trestu pracovat?

Byl zjišťován zájem odsouzených o pracovní zařazení během výkonu trestu. Nutno podotknout, že odsouzení ze specializovaného oddělení nejsou zařazováni do práce. Jsou však povinni účastnit se týdně 21 hodin řízených terapeuticko-výchovných aktivit. Odsouzení jsou tímto osvobozeni od placení nákladu výkonu trestu, avšak pokud nedostávají důchod, nebo pokud je finančně nepodporuje rodina, mají měsíčně k dispozici pouze částku 100,- Kč sociálního kapesného.

CHTĚL BYSTE BĚHEM VÝKONU TRESTU PRACOVAT?	POČET ODPOVĚDÍ	%
ano	22	63
ne	10	29
nevím	3	8

Grafické znázornění otázky č. 13

Zhodnocení otázek 12 a 13

Co se týká práce před výkonem trestu, tak zde byly odpovědi respondentů velmi vyrovnané. O jeden hlas převyšovali respondenti, kteří před výkonem trestu nepracovali. Ze sociálního posouzení respondentů lze dále zjistit skutečnost, že odsouzení, kteří před výkonem trestu pracovali, vykonávali převážně brigádnické práce. Jen nepatrná část z nich měla stálý pracovní poměr podložený pracovní smlouvou.

Zájem odsouzených o pracovní zařazení během výkonu trestu je motivován především finančním ziskem. Pracovní terapie u těchto odsouzených probíhá v rámci provádění prací ve prospěch věznice, jakými jsou převážně úklidové práce nebo jiné pomocné činnosti (přemisťování různého druhu materiálu). Autorka práce se domnívá, že pracovní terapie by měla probíhat způsobem, který by více připomínal běžné pracovní prostředí. Inspiraci by bylo možné hledat v typu zařízení, jakým jsou chráněné dílny. Zde mají klienti možnost vidět hmatatelný výsledek svého snažení (např. keramika, dárkové předměty), což je pro ně jistě motivující.

3. 5 Cíle specializovaného oddělení a vyhodnocení jejich plnění

1) Hlavním cílem specializovaného oddělení je připravit somaticky a mentálně slabší odsouzené na samostatný řádný život po ukončení výkonu trestu odnětí svobody a to především již ověřenými a účinnými terapeuticko-výchovnými metodami.

2) Minimalizovat možnost zneužívání somaticky a mentálně slabších odsouzených odsouzenými, kteří vykazují násilnické tendence.

3) Umožnit handicapovaným odsouzeným výkon trestu odnětí svobody v prostředí, které nebude nadále zhoršovat jejich psychický stav.

Prostředky a metody k dosažení stanovených cílů

1) Nejdůležitějším prostředkem při přípravě odsouzených na samostatný život po propuštění jsou individuálně sestavené programy zacházení. Odsouzeným jsou nabízeny aktivity obsažené v katalogu aktivit (příloha č.2) připravené pro specializované oddělení.

Ze vzdělávacích aktivit si odsouzení mohou vybrat následující: počítačový kroužek, pravidla společenského chování a základy češtiny.

Ze speciálně výchovných jsou v nabídce tyto aktivity: sebeobslužné činnosti, společensko sociální minimum, základní právní znalosti, nácvik sociálních dovedností, poradna drogové prevence, filozofické poradenství, hudební relaxace, pastorační terapie, hagioterapie, psychoterapie, základy sebeobsluhy.

Nabídka zájmových aktivit je následující: stolní tenis, šipky, kondiční cvičení, filmový klub, výtvarný kroužek, akvaristický a botanický kroužek.

(Projekty k některým aktivitám nalezneme v příloze č. 3)

Z uvedeného přehledu aktivit nabízených na specializovaném oddělení lze vyvodit, že počet i obsah aktivit na oddělení je dostatečný. Toto tvrzení lze opřít i o dotazníkové šetření, které bylo provedeno mezi odsouzenými. Zároveň je však třeba přihlídnout k názoru odsouzených, kteří uvedli, že aktivity je připravují na život po propuštění pouze částečně, což může být zapříčiněno absencí možnosti praktického nácviku teoreticky získaných dovedností (např. jednání na úřadech, komunikace s úředníky).

2) Jedno ze základních opatření, jak chránit somaticky a mentálně slabší odsouzené před vězeňskou subkulturou, je jejich zařazení mezi možné objekty násilí, jak již bylo popsáno v teoretické části práce. Dalším opatřením je právě zařazení odsouzených na specializované oddělení, kde je jim věnována zvláštní péče.

Specializované oddělení je umístěno samostatně ve 2. nadzemním podlaží jedné z ubytoven. Na toto oddělení nemají přístup ostatní odsouzení. Chodby oddílu jsou střeženy kamerovým systémem. Ubytování je zde zajištěno v osmnácti dvoulůžkových celách a jedné cele se čtyřmi lůžky. Veškerá strava je na ubytovnu dovážena a její výdej je realizován za přítomnosti dozorce a vychovatele. Dále je oddíl vybaven kuchyňkou, kde se odsouzení učí základům vaření. Také je zde koupelna, která je k dispozici pouze pro odsouzené z oddílu. Aktivity na oddělení probíhají v terapeutické místnosti, nebo v kulturní místnosti, které jsou také součástí tohoto oddělení. Jak patrně z uvedeného, je zde minimalizována možnost působení ostatních odsouzených na somaticky a mentálně oslabené odsouzené, kteří jsou ubytováni na specializovaném oddělení.

K odbourání tenze a napětí z pobytu ve vězení slouží jak vhodné organizování volného času, tak ubytování po dvou maximálně čtyřech odsouzených.

Další velkou výhodou tohoto oddělení je personální obsazení. Na maximální počet čtyřiceti odsouzených jsou zde tři vychovatelé speciálně vyčlenění pro tento oddíl, jeden speciální pedagog, psycholog, sociální pracovník, pedagog volného času, vychovatel terapeut a dochází sem i vězeňský kaplan. Každý den probíhá komunitní setkání celého oddílu, kde mají odsouzení možnost pohovořit o dění na oddíle, ale i o vzniklých problémech. Komunitního setkání se účastní všichni odborní zaměstnanci, kteří na tomto oddělení pracují. Na těchto pravidelných setkáních jsou vyhodnocováni jednotliví odsouzení, kteří si svým kladným přístupem k výkonu trestu vytvořili podmínky pro udělení kázeňské odměny. Tato veřejná pochvala je pak motivací i pro ostatní odsouzené. Druhým pozitivním bodem komunitních setkání je možnost řešení případného konfliktu, který mezi odsouzenými vznikl. Naučit se vyjádřit vlastní názor, umět vyslechnout názor druhého a popřípadě se i omluvit, je velkým přínosem pro tyto odsouzené.

Porovnáním cílů a prostředků k jejich dosahování lze konstatovat, že Specializované oddělení pro odsouzené s mentální retardací ve Věznici Stráž pod Ralskem plní své cíle a tak je naplněna opodstatněnost jeho zřízení.

4 ZÁVĚR

Tato práce si kladla za cíl popsat význam a potvrdit opodstatněnost zřizování specializovaných oddělení výkonu trestu odnětí svobody. V teoretické části autorka, za pomoci odborné literatury, popsala strukturu vězeňské služby a její úkoly. Připomenuty pak dále byly některé body z Evropských vězeňských pravidel.

Dále pak autorka vysvětlila význam penologie a penitenciární péče, které se za pomoci dalších speciálně pedagogických disciplín, jakými jsou například psychopedie a etopedie, snaží prostřednictvím programů zacházení pozitivně působit na odsouzené a dosáhnout tak u nich reedukace a resocializace. Popisem vybraných poruch v teoretické části autorka nastínila nejenom šíři záběru jednotlivých specializovaných oddělení, ale i rozmanitost projevů daných poruch.

V praktické části pak bylo vyhodnoceno dotazníkové šetření, které proběhlo na Specializovaném oddělení pro odsouzené s mentální retardací ve Věznici Stráž pod Ralskem. Zde byla nejprve charakterizována daná skupina respondentů a poté byly zjišťovány postoje respondentů k programu zacházení. Velmi důležité bylo zjištění, že odsouzení sice považují počet aktivit na oddělení za dostatečný, přesto však značná část hodnotí svou přípravu na život po propuštění pouze za částečnou.

Dále praktická část popisovala cíle Specializovaného oddělení pro odsouzené s mentální retardací ve Věznici Stráž pod Ralskem a vyhodnocovala jejich plnění. Oddělení plní své cíle, a to jak v oblasti realizace jednotlivých aktivit, tak i prostředím, které jednoznačně slouží ke zmírnění tenze z pobytu ve výkonu trestu a zároveň ochraňuje somaticky a mentálně slabé odsouzené před negativními vlivy vězeňské subkultury.

Ověření hypotéz

Hlavním cílem praktické části bylo ověřit pomocí zvolených metod následující hypotézy.

- 1) **Více jak 55 %** odsouzených ze specializovaného oddělení považuje pobyt na tomto oddělení za prospěšný.
- 2) **Více jak 60 %** odsouzených umístěných na specializovaném oddělení upřednostňuje zájmové aktivity před vzdělávacími a speciálně výchovnými.
- 3) **Více jak 60 %** odsouzených ze specializovaného oddělení preferují kratší dobu trvání (maximálně do 30 minut) u vzdělávacích a speciálně výchovných aktivit.
- 4) **Více jak 60 %** odsouzených ze specializovaného oddělení pro mentálně retardované odsouzené nemá zájem o práci ve věznici.

Z dotazníkového šetření vyplynulo:

- Pobyt na specializovaném oddělení považuje za prospěšný **60 %** respondentů – **hypotéza č.1 se potvrdila**
- Zájmové aktivity upřednostňuje před vzdělávacími a speciálně výchovnými **66%** respondentů – **hypotéza č. 2 se potvrdila**
- Kratší dobu trvání (do 30 minut) upřednostnilo pouze **51%** odsouzených – **hypotéza č. 3 se nepotvrdila**
- O práci ve věznici nemá během výkonu trestu zájem pouze **29%** respondentů – **hypotéza č. 4 se nepotvrdila**

5 NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Specializovaná oddělení výkonu trestu odnětí svobody jsou novým trendem českého vězeňství. Přestože již fungují několik let, jsou zde, tak jako ve všech oblastech lidské činnosti, možnosti k jejich zlepšení. Práce s odsouzenými je velmi náročná a přináší jen nepatrné výsledky, které jsou velmi obtížně ověřitelné.

Oblast, ve které by se dala zkvalitnit práce s odsouzenými, především pak v jejich přípravě na život po propuštění, je oblast **extramurálních aktivit** (aktivity mimo zdi věznice). Při těchto aktivitách by si odsouzení měli možnost ověřit a vyzkoušet teoreticky získané informace přímo v praxi. Autorka práce by navrhovala zřízení nové aktivity, která by se zaměřovala na okruh odsouzených, kteří mají 6 měsíců před plánovaným koncem trestu. Jednalo by se o speciálně výchovnou aktivitu, jejímž hlavním cílem by byla aplikace teoretických znalostí v praxi. Probíhal by nácvik komunikace na úřadech, vyplňování základních formulářů, vyhledávání spojů v hromadných dopravních prostředcích a přeprava s nimi. Dále pak nácvik nákupu základních potravin a orientace v cenách. Autorka práce se domnívá, že dovednosti, které by si odsouzení ověřili v praxi by snáze přijali za své.

Další důležitou oblastí, kde je nutné rozvíjet návyky a dovednosti této specifické skupiny odsouzených, jsou pracovní aktivity. Autorka by navrhovala, jak již bylo výše zmíněno, inspirovat se dlouholetou zkušeností chráněných dílen a zřídit ve věznici prostor, kde by bylo možné vytvářet drobné předměty nenáročné na výrobu. Tímto způsobem by se u odsouzených daly rozvíjet jednak pracovní návyky, ale také vlastní pocit potřeby.

6 SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Použitá literatura:

1. BARTOŇOVÁ, M., BAZALOVÁ, B., PIPEKOVÁ, J. *Psychopedie*. 2. vydání. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315.
2. ČERNÍKOVÁ, V., a kol. *Sociální ochrana terciární prevence, její možnosti a limity*. Praha: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-138-0.
3. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. 2005. ISBN-80-86708-05-5.
4. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: 2005. ISBN 80-7368-002-5.
5. PAUKERTOVÁ, J., SOCHŮREK, J. *Penitenciární psychologie*. Stráž pod Ralskem: IVVS 2002. ISBN nemá .
6. PAVLOVSKÝ, P., a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie*. 2. vydání. Havlíčkův Brod: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0542-7.
7. PAUKERTOVÁ, J. *Psychologie učební texty*. Stráž pod Ralskem:1998. ISBN nemá.
8. PEŠATOVÁ, I. *Vybrané kapitoly z etopedie I. díl Klasifikace a diagnostika poruch chování*. Liberec: 2003. ISBN 80-7083-750-0.
9. PRAŠKO, J. *Poruchy osobnosti*. 1.vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-737-X.
10. SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. 2.vydání. Praha: Maxdorf, 2002. ISBN 80-85972-18-X.
11. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie I.díl*. Liberec: 2007. ISBN 978-80-7372-203-6.
12. SOCHŮREK, J. *Kapitoly z penologie II.díl*. Liberec: 2007. ISBN 978-80-7372-204-3.
13. STANKOWSKI, A. *Etopedie Úvod do resocializační pedagogiky*. Ostrava: 2003. ISBN 80-7042-257-2.
14. SUCHÝ, O. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon*. Praha: Leges, 1991. ISBN 80-85638-02-9.
15. SVOBODA, M., ČEŠKOVÁ, E., KUČEROVÁ, H. *Psychopatologie a psychiatrie*. 1.vydání. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-154-9.
16. ŠÍMA, A., SUK, M. *Základy práva pro střední a vyšší odborné školy*. 8. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008. ISBN 978-80-7400-014-0.

17. ŠVANCAROVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. vydání. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-060-7.
18. ŠVINGALOVÁ, D. *Úvod do teorie a praxe psychopedie I.díl*. Liberec: 2006. ISBN 80-7372-042-6.
19. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vydání. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
20. VALENTA, M., MULLER, O., a kol. *Psychopedie teoretické základy a metodika*. Parta: 2007. ISBN 978-80-7320-099-2.
21. VITÁSKOVÁ, K. *Etopedie Vybrané okruhy etopedické problematiky*. Ostrava: 2005. ISBN 80-7368-123-4.

Časopisy, periodika a internet:

22. BAJCURA, L. *Mentálně postižení pachatelé*. Příloha časopisu České vězeňství č. 6/2005. ISSN 1213-9297.
23. RADA EVROPY, VÝBOR MINISTRŮ. *Evropská vězeňská pravidla*. Příloha časopisu České vězeňství č.1/2006. ISSN 1213-9297.
- 24.
- http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411> [2009-02-15]
25. <http://zakony-online.cz/?s103&q103=all>> [2009-03-10]
26. <http://www.kvalitavpraxi.cz/co-je-noveho/rozliseni-problematiky-dusevni-nemoci-a-mentalniho-postizeni.html>> [2009-03-10]

Použité právní předpisy:

27. NGŘ č. 82/2006 o předcházení a včasném odhalování násilí mezi obviněnými a mezi odsouzenými
28. NGŘ č. 5/2009, o vazebních věznicích a profilaci Vězeňské služby České republiky
29. VYHLÁŠKA MS č. 345/1999 Sb., řád výkonu trestu, ve znění pozdějších předpisů
30. ZÁKON č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci ČR, ve znění pozdějších předpisů

7 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1	Dotazník (viz text - s. 41)
Příloha č. 2	Katalog aktivit na Specializovaném oddělení pro odsouzené s mentální retardací ve Věznici Stráž pod Ralskem (viz. text – s.50, 58)
Příloha č. 3	Projekty vybraných aktivit (viz text – s.59)

DOTAZNÍK

Tento dotazník je určen pro odsouzené ze Specializovaného oddělení ve Věznici Stráž pod Ralskem. Slouží k zmapování názorů odsouzených z tohoto oddělení na aktivity na tomto oddělení.

Získaná data budou využita v bakalářské práci na téma „Specializovaná oddělení výkonu trestu odnětí svobody“

Vyplnění dotazníku je dobrovolné a anonymní. Autorka dotazníku pouze žádá o pravdivé a odpovědné zodpovězení všech otázek.

Za vyplnění dotazníku předem děkuji

Jarmila Čmugrová

- 1) Uveďte svůj věk
- 2) Uveďte, pokudikáté jste ve výkonu trestu
 - a) poprvé
 - b) podruhé
 - c) více jak 2x
- 3) Jak dlouhý trest vykonáváte (celkový součet všech trestů)?
 - a) do 1 roku
 - b) do 2 let
 - c) do 3 let
 - d) delší než 3 roky
- 4) Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?
 - a) žádné
 - b) základní

- c) odborné (vyučení)
- d) středoškolské

5) Domníváte se, že pobyt na specializovaném oddělení je pro Vás prospěšný?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

6) Považujete přístup odborných zaměstnanců vůči Vám za vstřícný?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

7) Myslíte si, že je na specializovaném oddělení dostatek aktivit?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

8) Jaké aktivity navštěvujete nejraději?

- a) vzdělávací, speciálně výchovné
- b) zájmové

9) Kolik odsouzených by podle Vás mělo být maximálně na jedné aktivitě?

- a) maximálně 10 odsouzených
- b) maximálně 15 odsouzených
- c) maximálně 20 odsouzených
- d) celý oddíl

10) Jak dlouho by podle Vás měly trvat vzdělávací a speciálně výchovné aktivity?

- a) maximálně 30 minut
- b) maximálně 60 minut
- c) maximálně 90 minut

11) Domníváte se, že program zacházení na specializovaném oddělení Vás připravuje na život po propuštění?

- a) ano
- b) ne
- c) částečně

12) Pracoval jste před nástupem do výkonu trestu?

- a) ano
- b) ne

13) Chtěl byste během výkonu trestu pracovat?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

KATALOG AKTIVIT NA SPECIALIZOVANÉM ODDĚLENÍ

REALIZÁTOR AKTIVITY	NÁZEV AKTIVITY	DRUH AKTIVITY
pedagog volného času	Stolní a deskové hry	zájmová
	Šipky, stolní tenis	zájmová
	Kondiční cvičení	zájmová
	Akvaristický a botanický kroužek	zájmová
	Hudební relaxace	speciálně výchovná
sociální pracovníce	Sebeobslužné činnosti	speciálně výchovná
	Společensko sociální minimum	speciálně výchovná
speciální pedagog	Nácvik sociálních dovedností	speciálně výchovná
	Poradna drogové prevence	
	Komunitní setkávání	
psycholog	Individuální poradenství	
	Rozvoj osobnosti	speciálně výchovná
	Relaxace	
vychovatel terapeut	Filozofické poradenství	speciálně výchovná
kaplan	Pastorační terapie	speciálně výchovná
	Hagioterapie	speciálně výchovná
vychovatel	Filmový klub	zájmová
	Neznalost zákona neomlouvá	speciálně výchovná
	Výtvarný kroužek	zájmová
	Pravidla společenského chování	vzdělávací
	Svět kolem nás	zájmová
	Hygiena a základy sebeobsluhy	speciálně výchovná
	Čeština hrou	vzdělávací

PROJEKTY VYBRANÝCH AKTIVIT

PROJEKT č. 1 - ROZVOJ OSOBNOSTI – speciálně výchovná aktivita

Úvod:

Základním a společným cílem všech speciálně výchovných aktivit je výchova k „*životní zdatnosti*“. V nejobecnějším významu životní zdatností rozumíme ideál souhrnu těch schopností, znalostí a postojů člověka, které se v jeho společenství pokládají za nutné k tomu, aby mohl žít svůj život samostatně a sociálně odpovědně, smysluplně a dobře. Jeden ze způsobů, jak tohoto cíle dosáhnout, je nalézání takových modelů chování a jednání, které by odsouzené v budoucnu vyvázalo z delikventního způsobu života. Integrované modely chování a jednání spolu s motivačním systémem, strukturou potenci, autoregulací a způsobem vyrovnávání se se změnami tvoří jádro osobnosti člověka. Vzhledem k tomu, že osobnost je produktem aktivní interakce mezi subjektem a podmínkami, je tvořivá, nikoliv pouze adaptivní, a kontinuálně se rozvíjí, můžeme vytvářením vhodných podmínek ovlivňovat vývoj osobnosti ve směru nedelikventního jednání.

Zaměření aktivity:

Rozvoj osobnosti ve všech jejích aspektech:

- substruktura povahových vlastností (uvědomění si svého temperamentu a jeho pozitivních i negativních rysů, práce s jednotlivými rysy a sebekontrola),
- substruktura motivačních vlastností (práce s vlastními potřebami, zájmy, zaměřeností, přístupy, postoji, vztahy, budování ústředního zájmu s kterým souvisí postoje a hodnoty, ideály...),
- substruktura schopnostních vlastností (rozvoj perceptuálních, psychomotorických, intelektuálních schopností).

Cíl programu:

- uvědomění si vlastních způsobů chování a prožívání,
- rozvoj jednotlivých vlastností osobnosti odsouzených,
- rozvoj autoregulace a vůle,
- posílení integrity osobnosti odsouzených,

- posílení zvládání náročných životních situací
- vedení vlastního portfolia pro dokumentaci výsledků a pokroku

Forma programu:

Převážně se jedná o práci v malé skupině (do patnácti lidí), která může být v případě potřeby doplněna individuálními konzultacemi.

Vzhledem ke specifčnosti odsouzených umístěných na oddělení SPO je dáván zvýšený důraz na individualizovaný přístup, který zpřístupní aktivitu pro všechny odsouzené na SPO.

Příklady témat aktivit:

- temperament, jednotlivé rysy člověka, zjištění vlastního temperamentu
- zvládání impulsivity
- otevřenost versus uzavřenost člověka
- seberegulace a sebeovládání
- vůle člověka a jak ji zvyšovat
- primární a sekundární potřeby člověka
- postoje a předsudky
- vztahy k druhým lidem
- zájmy, koníčky a jejich důležitost v životě člověka
- trénování paměti a pozornosti
- modality vnímání a jejich vliv na učení
- trénování kreativity
- rozvoj psychomotoriky

Cílová skupina:

- odsouzení umístění na SPO
- odsouzení s adaptačními problémy
-

Materiální zabezpečení:

psací potřeby, papíry, složky pro jednotlivé odsouzené k založení portfolia, základní odborná literatura pro přípravu lektora, možnost kopírování

Místo konání:

Podle velikosti skupiny a aktuálně plánované činnosti – centrum zájmové činnosti, terapeutická místnost, kulturní místnost, kancelář psychologa.

Frekvence a doba konání:

Předpokladem je souběžné vedení několika skupin podle zdatnosti jednotlivých odsouzených. Pro každou skupinu bude aktivita realizována jedenkrát týdně v rozsahu 1 hodiny.

Personální zajištění: psycholog

PROJEKT č. 2 – PRAVIDLA SPOLEČENSKÉHO CHOVÁNÍ – vzdělávací aktivita
Cíl

Seznámení účastníků s pravidly společenského chování ve světle nového tisíciletí. Pravidla chování nejsou železné normy, které musíme dodržovat za každou cenu. Na druhé straně ale platí, že společenské chování člověka stále provází, člověka oslovuje a člověk oslovuje jiného a tak je nutné základní pravidla znát, ovládat je, užívat je a využívat je.

Obsah a zaměření

Obsah je průřezem života člověka. A budeme se tedy zabývat pozdravem, podáním ruky, představováním, tykáním, oslovováním. Dalším okruhem je korespondence, dopisy, životopis, asertivita, osobní a firemní image, řeč a řeč těla, rozhovor, přijímací rozhovor při hledání zaměstnání. Seznámíme se s rodinou, křest, zasnuby, svatba, promoce, úmrtí, dary, květiny, pozvání, návštěvy, tanec. A zasedneme ke stolu a budeme se zabývat stolováním, stolováním obecně a v restauraci, pokrmy, nápoje, zvyky a tradice. A dle zájmů účastníků lze okruhy a zaměření měnit a doplňovat.

Metody

Přednáška, beseda, kvízy, přehrávání scének

Frekvence, místo

Aktivita se bude uskutečňovat 1 x týdně s využitím prostor kulturní nebo terapeutické místnosti. Trvání aktivity je 60 minut.

Materiální zabezpečení

Využití literatury osobní, knihovní fond věznice, Městské knihovny Česká Lípa a časopisů. Využití videa k promítání tématických námětů.

PROJEKT č. 3 – STOLNÍ A DESKOVÉ HRY – zájmová aktivita

Cíl aktivity

Cílem aktivity je smysluplné trávení volného času. Současně se u odsouzených pokusit o uvolnění stresu a napětí, které jim vzniká v souvislosti s výkonem trestu odnětí svobody. Dalším pozitivním dopadem deskových her je rozvoj smyslu pro spolupráci, zdravou soutěživost, chápání pravidel a fair-play. Zároveň odsouzeným připomenout hry jako "Člověče, nezlob se!", Dáma, Šachy nebo "Dostihy a sázky", které v mládí hrál snad každý a které jsou v dnešní době plně počítačových her neprávem odsouvány na druhou kolej.

Obsah aktivity

Aktivita je určena pouze pro odsouzené umístěné na specializovaném oddělení. Základem aktivity je krátce seznámit odsouzené s historií jednotlivých her, výkladem pravidel her a samotným nácvikem. Zároveň vytvořit prostor pro vzájemnou zdravou soutěživost mezi odsouzenými s důrazem na dodržování pravidel.

Metody a formy

Stolní a deskové hry jsou skupinovou aktivitou. Aktivita bude vedena s nabídkou jednotlivých typů her, seznámením s pravidly her a diskuzí s odsouzenými nad jejich pravidly a vlastní hrou.

Materiální zabezpečení

Stolní a deskové hry a pravidla k hrám.

Místo a čas konání

Aktivita bude probíhat na terapeutická místnost specializovaného oddělení a podle počtu zájemců zpravidla rozdělena do 3 skupin odsouzených a každá skupina bude mít po 1 hodině týdně podle týdenního plánu aktivit specializovaného oddělení v dopoledních nebo odpoledních hodinách za přítomnosti pedagoga volného času nebo ve spolupráci s ostatními pedagogy a vychovateli oddělení. Počet účastníků bude dán počtem zájemců a dostupností her.

Vedoucí aktivity: pedagog volného času

